

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ
ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΟΙΝΙΚΟΛΟΓΩΝ

Σημείωμα του εκδότη

Στην χώρα των κακουργημάτων

Το φαινόμενο έχει προσλάβει ανησυχητικές διαστάσεις: Με αφορμή κάποια υπόθεση που προβάλλουν –και συχνά διογκώνουν– τα ΜΜΕ, η ποινική νομοθεσία μας δέχεται ομαδικά πυρά ως υπερβολικά «επιεικής». Τηλεοπτικοί και διαδικτυακοί τιμητές, καθώς και παντοειδείς δημοσιογραφούντες, αγανακτούν για την έλλειψη αυστηρότητας των διατάξεων που προβλέπουν την περί ης πρόκειται συμπεριφορά και απαιτούν από τον νομοθέτη να την πατάξει.

Οι αρμόδιοι της πολιτικής, πάλι, αφουγκραζόμενοι την φωνή του λαού που μεταδίδουν, υποτίθεται, τα ΜΜΕ, σπεύδουν να υποσχεθούν ότι σύντομα θα «αυστηροποιήσουν» την νομοθεσία για να θεραπεύσουν την ασύμβατη με το «λαϊκό αίσθημα» ασθένεια της επιεικείας που την χαρακτηρίζει. Ως θεραπευτική αγωγή επιλέγεται συνήθως η εισαγωγή ενός νέου ή βαρύτερου κακουργήματος. Το νέο κακούργημα κατευνάζει προσωρινά την αγανάκτηση των ΜΜΕ και επιτρέπει στους δημιουργούς του να «πωλήσουν» ασφάλεια στους ανήσυχους πολίτες επιδεικνύοντας αποφασιστικότητα και πυγμή.

Η επίθεση στην ισχύουσα ποινική νομοθεσία και η αγκίστρωση στην παραγωγή του νέου κακουργήματος δεν επιτρέπουν την

νηφάλια και έλλογη συζήτηση των πλέον σημαντικών παραμέτρων της εγκληματικής συμπεριφοράς που εξάπτει το κοινό και τους πολιτικούς μας (περιβάλλον και αιτίες που αυτή αναπτύσσεται, μηχανισμοί πρόληψης και κοινωνικού ελέγχου, σωφρονιστική και μετασωφρονιστική μέριμνα για τους παραβάτες κ.α.). Αντ' αυτού κυριαρχεί η ανιστόρητη και αφελής αντίληψη, ότι όσο αυξάνονται οι ποινές τόσο μειώνεται το έγκλημα.

Η αθρόα παραγωγή κακουργημάτων είχε παραμορφώσει τον Ποινικό Κώδικα του 1951, ο οποίος στην αρχική μορφή του χαρακτηριζόταν από αξιολογική αρμονία και λογική-συστηματική συνοχή. Ο κακουργηματικός πληθωρισμός του παρελθόντος συνοδευόταν από δύο ακόμη στρεβλώσεις: τον ευτελισμό των πλημμελημάτων και της ποινής της φυλάκισης μέσω της άνευ διακρίσεως μετατροπής ή αναστολής της, και την περιοδική ψήφιση «εκπαιδευτικών» νόμων για την αποσυμφόρηση των φυλακών, όποτε αυτές ασφυκτιούσαν υπό το βάρος των καταδικασθέντων για κακουργήματα.

Την παθολογία του παρελθόντος επιδίωξε να τερματίσει ο νέος Ποινικός Κώδικας του 2019 με την αναμόρφωση του συστή-

Συνέχεια στη σελ. 2

Σε αυτό το τεύχος

2 Ανακοίνωση

- Αντιτρομοκρατική πολιτική, αλλά σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων - Δελτίο Τύπου FRA - Βιέννη, 18 Νοεμβρίου 2021

3 Επικαιρότητα

- Η ενημέρωση του υπόπτου για το περιεχόμενο της εισαγγελικής παραγγελίας - Ι. Ανδρουλάκης

5 Νομοθεσία

- Σκέψεις για το διαχρονικό δίκαιο στο πεδίο του σωφρονιστικού δικαίου - Κ. Κοσμάτος
- Η αναγνώριση και ταυτοποίηση προσώπων για σκοπούς δίωξης του εγκλήματος σύμφωνα με το Π.Δ. 75/2020 και την πρόταση Κανονισμού Ε.Ε. για την Τεχνητή Νομοσύνη - Γ. Τσόλιας

- Δικαιώματα υπόπτου και κατηγορουμένου κατά τη διενέργεια πραγματογνωμοσύνης - Ν. Σαββίδης

11 Νομολογία

- Περί διάκρισης της ευθύνης μεταξύ νομικού προσώπου και των μελών του. Ειδικότερες περιπτώσεις κάμψης της αυτοτέλει των νομικών προσώπων, ιδίως επί εξωχώριων εταιρειών - Β. Αρβανίτης

12 Αντιθέσεις

- Γυναικοκτονία: Το αποκορύφωμα της έμφυλης βίας - Α. Κασάπογλου
- Άλλη μια «γυναικοκτονία» κατ' άρθρο 299 ΠΚ - Ε. Κιρμιζάκη

ματος των ποινών ώστε αυτές να γίνουν ειλικρινείς, αναλογικές και αποτελεσματικές. Η Άννα Μπενάκη-Ψαρούδα (Προβλήματα της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα και οι νέοι ποινικοί κώδικες, Ποινικά Χρονικά 2020, 5) σημειώνει σχετικώς ότι: «Η επιλογή αυτή του μετριασμού των ποινών δικαιολογείται από μία σχεδόν αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα. Ότι δηλ. μόνη η απειλή διά του νόμου αυστηροτάτων ποινών δεν συμβάλλει τόσο καθοριστικά στην αποτροπή της τέλεσης σοβαρών εγκλημάτων. Μεγάλης κλίμακας εμπειρικές μελέτες έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα, ότι εκφοβιστική επιρροή στον πιθανό δράστη δεν έχει τόσο η απειλή στο νόμο υπέρμετρα βαριάς ποινής, όσο το κατά πόσο, κατά την εκτίμησή του, θα συλληφθεί και πάντως το ότι θα εκτελεσθεί, όπως προβλέπεται στον νόμο, η ποινή που θα του επιβληθεί».

Εν τούτοις, πολλές από τις πρόσφατες νομοθετικές πρωτοβουλίες «αυστηροποίησης» της ποινικής νομοθεσίας μας την επιμολύνουν με ασθένειες του παρελθόντος. Η παραγωγή φρέσκων κακουργημάτων συνδυάζεται με τον ευτελισμό των πλημμελημάτων ως οιονεί μη αξιόποινων πράξεων, ενώ η εισαγωγή ανελαστικών και δυσανάλογων ποινών και η τιμωρη-

τική παραμόρφωση πολύτιμων σωφρονιστικών θεσμών, όπως η υφ' όρον απόλυση, εμποδίζουν την εξατομικευμένη ποινική μεταχείριση και οδηγούν σε συμφόρηση των φυλακών. Ακόμη, η προαγωγή σε κακουργήματα πράξεων που μπορούν κάλλιστα να αντιμετωπιστούν με ταχύτητα και αποτελεσματικότητα ως πλημμελήματα, επιβαρύνει υπέρμετρα ανακριτές, δικαστικά συμβούλια και δικαστήρια κακουργημάτων και επιβραδύνει αφόρητα την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης. Αν η τάση αυτή δεν ανακοπεί, η Ελλάδα δεν θα αργήσει να μετατραπεί σε μία –μοναδική στην Ευρωπαϊκή Ένωση– χώρα ονομαστικών κακουργημάτων που αδυνατεί να διαχειριστεί ορθολογικά την εγκληματικότητα.

Είναι καιρός λοιπόν οι παρ' ημίν αυθόρμητοι παραγωγοί «επίκαιρων» κακουργημάτων να αναθεωρήσουν την στάση τους και αντί των θορυβούντων υπερμάχων της αυστηρότητας να ακούσουν την φωνή της επιστήμης και της λογικής.

Σας ευχόμαστε αίσιο το νέο έτος!

Ηλίας Γ. Αναγνωστόπουλος

Πρόεδρος της Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων

Αντιτρομοκρατική πολιτική, αλλά σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων Δελτίο Τύπου FRA - Βιέννη, 18 Νοεμβρίου 2021

Αναρτήθηκε το Δελτίο Τύπου του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ που αφορά την Έκθεσή του για την Οδηγία (ΕΕ) 2017/541 για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας — Αντίκτυπος στα θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες (europa.eu).

«Αντιτρομοκρατική πολιτική, αλλά σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων – Οι τρομοκρατικές επιθέσεις συνιστούν σοβαρή απειλή για τις ζωές και την ασφάλεια των πολιτών, αλλά και τεράστια πρόκληση για την ασφάλεια των κρατών. Παράλληλα, οι νόμοι και οι πολιτικές για την αντιμετώπιση της τρομοκρατικής απειλής μπορούν να επιφέρουν, άμεσα ή έμμεσα, σοβαρούς περιορισμούς στα θεμελιώδη δικαιώματα και τις ελευθερίες, όπως διαπιστώνεται σε νέα έκθεση του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA). Οι συντάκτες της έκθεσης επικαλούνται απόψεις ειδικών και εξετάζουν με ποιον τρόπο το αντιτρομοκρατικό έργο μπορεί να ωφεληθεί από τη βελτίωση της νομικής σαφήνειας, από πρακτικές συμβουλές και ισχυρότερες εγγυήσεις.»

Για το Δελτίο Τύπου δείτε εδώ: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/pr-2021-terrorism-directive-rights-impact_el.pdf

Η ενημέρωση του υπόπτου για το περιεχόμενο της εισαγγελικής παραγγελίας

Ιωάννης Ν. Ανδρουλάκης

Δικηγόρος, Επίκ. Καθηγητής ΕΚΠΑ

Σύμφωνα με το άρθρο 244 § 1 εδ. γ' του νέου ΚΠΔ, «το δικαίωμα ενημέρωσης του υπόπτου περιλαμβάνει κατ' ελάχιστο τη γνωστοποίηση των ποινικών διατάξεων, η παραβίαση των οποίων διερευνάται, καθώς και των θεμάτων επί των οποίων θα παράσχει εξηγήσεις». Πρόκειται για μια σημαντική ρύθμιση, που εισήγαγε, σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2012/13/ΕΕ¹, μια διευρυμένη υποχρέωση πληροφόρησης του υπόπτου, όχι μόνο για τη νομική αλλά και για την ουσιαστική βάση επί της οποίας κινείται η σε βάρος του ποινική διαδικασία, προς διασφάλιση της δυνατότητας προετοιμασίας της υπεράσπισης του. Με τον τρόπο αυτόν, σε συνδυασμό με την ταυτόχρονη προσθήκη α) της υποχρέωσης σύνταξης ειδικής έκθεσης για την ενημέρωση του υπόπτου στο άρθρο 95 § 2,

“Η μέχρι πρότινος απολύτως κρατούσα πρακτική της ανακοίνωσης στον καλούμενο σε εξηγήσεις ύποπτο μόνο των διατάξεων του νόμου επί των οποίων διενεργείται η προκαταρκτική εξέταση (...) δεν μπορεί πια να γίνεται ανεκτή.”

β) της ευθείας παραπομπής που κάνει πλέον το άρθρο 244 § 1 εδ. β' στα δικαιώματα του άρθρου 100 ΚΠΔ (και στην περιλαμβανόμενη εκεί υποχρέωση ανακοίνωσης του περιεχομένου του –όποιου– «κατηγορητηρίου»), και γ) της ρητής πρόβλεψης στη νέα διάταξη του άρθρου 171 § 1 περ. δ' ΚΠΔ περί απόλυτης ακυρότητας της διαδικασίας όταν προσβάλλονται τα υπερασπιστικά δικαιώματα όχι μόνο του κατηγορουμένου (όπως έλεγε η προϋχούσα διάταξη), αλλά και «του προσώπου στο οποίο αποδίδεται η πράξη κατά την προκαταρκτική εξέ-

ταση», ολοκληρώθηκε, θα έλεγε κανείς, η θωράκιση του υπόπτου με όλα τα δικαιώματα που προσιδιάζουν στον κατηγορούμενο μετά την άσκηση της ποινικής δίωξης. Η μέχρι πρότινος απολύτως κρατούσα πρακτική της ανακοίνωσης στον καλούμενο σε εξηγήσεις ύποπτο μόνο των διατάξεων του νόμου επί των οποίων διενεργείται η προκαταρκτική εξέταση – και ουδενός στοιχείου σε σχέση με το πραγματικό περιεχόμενο των υπονοιών που έχουν μορφοποιηθεί σε βάρος του – δεν μπορεί πια να γίνεται ανεκτή.

Αυτό, ασφαλώς, δεν σημαίνει ότι η ενημέρωση του υπόπτου απαιτείται να εγγίζει σε βαθμό πληρότητας και εξειδίκευσης την ενημέρωση του κατηγορουμένου που καλείται σε απολογία από τον τακτικό ανακριτή – γι' αυτό και ο νομοθέτης επέλεξε την ως άνω γενική αναφορά στα «θέματα» επί των

οποίων καλείται να παράσχει εξηγήσεις². Στην προκαταρκτική εξέταση είναι αναμενόμενο η διερεύνηση της υπόθεσης να βρίσκεται ακόμα σε πρώιμο στάδιο και να μην έχει αποδώσει ώριμους καρπούς ή να μην έχουν αξιολογηθεί επισταμένως τα πορίσματά της. Το αντικείμενο της κατηγορίας σε πολλές περιπτώσεις δεν θα έχει ακόμα οριστικά προσδιορισθεί. Επομένως, η πληροφόρηση που θα δοθεί είναι εύλογο να μην αντιστοιχεί πάντοτε σε σαφήνεια και λεπτομέρεια στο περιεχόμενο ενός κανονικού κατηγορητηρίου. Ο ύποπτος δικαιούται, όμως, να ενημερωθεί στοιχειωδώς – έστω, κάποτε, περιληπτικά και χωρίς πλήρη και σαφή εξειδίκευση – για τα συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά που κρίθηκαν ικανά να εγείρουν υπόνοιες τέλεσης συγκριμένης αξιόποινης πράξης από μέρους του και που κατέστησαν επιβεβλημένη την κλήση του σε εξηγήσεις, όπως και για τον νομικό χαρακτηρισμό της αξιόποινης πράξης που του αποδίδεται. Το δικαίωμα, λοιπόν, που αντλείται από το άρθρο 244 § 1 εδ. γ' ΚΠΔ εκτείνεται τουλάχιστον στα βασικά στοιχεία της φερόμενης αξιόποινης πράξης, οπωσδήποτε δε – στο μέτρο που αυτό είναι εφικτό – και στον χρόνο και τον τόπο τέλεσής της, επί ποινή απόλυτης ακυρότητας της διαδικασίας.³ Όταν η προκαταρκτική εξέταση κινείται με βάση κάποια έγκληση ή μήνυση – όπως θα συμβαίνει στην πλειονότητα των περιπτώσεων – η περιγραφή των «θεμάτων» θα πρέπει να παρέχει επαρκή καθοδήγηση στον ύποπτο, ώστε να μπορεί να αντιληφθεί ποια είναι τα ουσιαστικά χωρία της καταγγελίας (λ.χ. επί έγκλησης για συκοφαντική δυσφήμιση ποιοι ακριβώς ισχυρισμοί του είναι, υποτίθεται, ψευδείς), με κριτήριο πάντα την εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος υπεράσπισης του.

Η τρέχουσα εισαγγελική πρακτική φαίνεται ότι έχει αρχίσει σε κάποιο βαθμό να προσαρμόζεται στη νέα αυτή πραγματικότητα. Αρκετές εισαγγελικές παραγγελίες για τη διενέργεια προκαταρκτικής εξέτασης περιλαμβάνουν πλέον – είτε εξαρχής είτε συμπληρωματικά, μετά την υποβολή σχετικών αιτημάτων από τους υπόπτους – συγκεκριμένες αναφορές στη διερευνώμενη πράξη ή διατυπώνουν συγκεκριμένα ερωτήματα στα οποία ο ύποπτος καλείται να απαντήσει. Το σημαντικότερο δε, οι συνέπειες της μεταρρύθμισης του άρθρου 244 ΚΠΔ έχουν αναδειχθεί μέσω πρόσφατων βουλευμάτων που κήρυξαν άκυρη την διαδικασία, σύμφωνα με το άρθρο 171 παρ. 1 στοιχ. δ' ΚΠΔ, όπως και την ασκήθεια ποινική δίωξη, σε υποθέσεις όπου παραλείφθηκε η

² Βλ. *Η. Αναγνωστόπουλου*, Τα δικαιώματα διερμηνείας, μετάφρασης και ενημέρωσης – Η νομολογιακή πρόκληση και ο νέος ΚΠΔ, *ΠοινΧρ* ΞΘ' (2019), σελ. 481 (488).

³ Βλ. περισσότερο *Η. Αναγνωστόπουλου*, Δικαιώματα των κατηγορουμένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση – Οι Οδηγίες 2010/64 ΕΕ και 2012/13/ΕΕ, 2017, σελ. 143 επ.· του *ιδίου*, *ΠοινΧρ* ΞΘ', 2019, σελ. 481, 488· *Ι. Ανδρουλάκη*, Παρατηρήσεις στο ΣυμβΠλημΑθ 1668/2019, *ΠοινΧρ* Ο', 2020, σελ. 142, 144 επ.· *Λ. Μαργαρίτη/Τσιρίδη*, Ο νέος Κώδικας Ποινικής Δικονομίας Ι, 2020, άρθρο 244, σελ. 1343 επ.· *Σ. Χούρσουλου*, Η προκαταρκτική εξέταση στον νέο ΚΠΔ, *ΝοΒ* 69, 2021, σελ. 46, 57.

¹ Οδηγία «σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών» της 20.07.2012, ΕΕΕΕ L 142 της 1.6.2012, σελ. 1 επ.

οφειλόμενη ενημέρωση από την εισαγγελική αρχή.⁴ Είναι δε σημαντική η παραδοχή των βουλευμάτων αυτών, ότι ακόμα και η μη άρνηση των υπόπτων να παράσχουν εξηγήσεις και η υποβολή σχετικού σημειώματος στον αρμόδιο ανακριτικό υπάλληλο «ουδεμία έννομη επιρροή ασκεί, καθόσον πρόκειται για απόλυτη ακυρότητα, η οποία δεν μπορεί εξ αυτού του λόγου να θεωρηθεί ότι καλύφθηκε, όπως θα μπορούσε να συμβεί ενδεχομένως με τη σχετική ακυρότητα. Ούτε όμως μπορεί να εξαρτηθεί η απόλυτη ακυρότητα από την επέλευση ή μη δικονομικής βλάβης του αιτούντος, θεσμός που ισχύει στο πεδίο του αστικοδικονομικού δικαίου, όχι όμως του ποινικού δικαίου. Διαφορετική αντιμετώπιση της ως άνω απόλυτης ακυρότητας θα σήμαινε καταστρατήγηση της ίδιας της διάταξης του άρ. 171 αριθμ. 1 περ. δ' ΚΠΔ.».

Η προκαταρκτική εξέταση ενεργείται ως γνωστόν πάντοτε εγγράφως, σύμφωνα με το άρθρο 243 παρ. 1 σε συνδυασμό με το άρθρο 241 ΚΠΔ, η δε ενημέρωση του υπόπτου γίνεται ακριβώς μέσω της εισαγγελικής παραγγελίας που δίνεται προς τους αρμόδιους ανακριτικούς υπαλλήλους κατ' άρθρο 31 παρ. 1 ΚΠΔ για την διενέργεια των αναγκαίων ανακριτικών πράξεων και τη λήψη των εγγράφων εξηγήσεων των υπόπτων. Η εισαγγελική παραγγελία αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της δικογραφίας, ως το αποκλειστικό μέσο αποτύπωσης εκ μέρους του εισαγγελέα των ποινικών διατάξεων η παραβίαση των οποίων διερευνάται και των θεμάτων επί των οποίων θα δοθούν οι εξηγήσεις. Επομένως, μοιάζει αυτονόητη η υποχρέωση χορήγησης αντιγράφου αυτής στον ύποπτο, προκειμένου να μπο-

ρέσει να ασκήσει τα υπερασπιστικά του δικαιώματα.⁵ Κι όμως το τελευταίο χρονικό διάστημα παρατηρούνται περιπτώσεις άρνησης ανακριτικών υπαλλήλων να χορηγήσουν αντίγραφο της εισαγγελικής παραγγελίας, με αποκορύφωμα την πολύ πρόσφατη υπ' αριθμ. 8695/16.11.2021 οδηγία της διευθύνουσας την Εισαγγελία Πρωτο-

“η μη ικανοποίηση αιτήματος υπόπτου για τη χορήγηση σχετικού αντιγράφου εμφανίζεται αυθαίρετη”

δικών Πειραιώς προς την Προϊσταμένη του οικείου Πταισματοδικείου, σύμφωνα με την οποία «η εισαγγελική παραγγελία δεν συνιστά έγγραφο της δικογραφίας και δεν λαμβάνεται αντίγραφο αυτής από διαδίκους».

Πρόκειται για μια θέση που –με τον τρόπο που είναι διατυπωμένη– δεν έχει έρεισμα στον νόμο και αποτελεί ένα ανησυχητικό βήμα προς τα πίσω, μετά από σημαντικά βήματα προόδου που σημειώθηκαν τα τελευταία χρόνια στο πεδίο της κατοχύ-

ρωσης των δικαιωμάτων του υπόπτου. Το άρθρο 100 ΚΠΔ, στο οποίο, όπως είδαμε, παραπέμπει πια ευθέως το άρθρο 244 § 1 εδ. β', επιβάλλει την ανακοίνωση του περιεχομένου και, εφόσον υποβληθεί σχετική αίτηση, τη χορήγηση αντιγράφων του «κατηγορητηρίου» και των υπολοίπων εγγράφων της «ανάκρισης». Αν στην κύρια ανάκριση το κατηγορητήριο συντάσσεται από τον ανακριτή, όπως ορίζει το άρθρο 248 § 3 ΚΠΔ, στην προκαταρκτική εξέταση το έγγραφο με τις εφαρμοζόμενες διατάξεις και τα «θέματα επί των οποίων θα παράσχει εξηγήσεις ο ύποπτος» συντάσσεται από τον εισαγγελέα, φορέας του δε, όπως προελέχθη, δεν είναι άλλος από την περί ης ο λόγος εισαγγελική παραγγελία. Όπου ο νομοθέτης θέλει να αποκλείσει ένα έγγραφο από το υλικό της δικογραφίας το πράττει ρητά, όπως για παράδειγμα σε σχέση με την προηγούμενη έγγραφη εξέταση του υπόπτου που έγινε ενόρκως ή χωρίς την δυνατότητα άσκησης των υπερασπιστικών του δικαιωμάτων (άρθρο 244 § 3 ΚΠΔ), την πράξη ταυτοποίησης των στοιχείων του ψευδώνυμου, τελούντος υπό καθεστώς προστασίας μάρτυρα (άρθρο 12 ΚΥΑ 42926/2018 σε συνδυασμό με το άρθρο 218 § 4 ΚΠΔ) ή την αίτηση του κατηγορουμένου για την έναρξη διαδικασίας ποινικής διαπραγμάτευσης (άρθρο 303 § 3 ΚΠΔ). Τίποτα τέτοιο δεν έχει προβλεφθεί –και πώς θα μπορούσε άλλωστε– για την εισαγγελική παραγγελία. Έτσι, η μη ικανοποίηση αιτήματος υπόπτου για τη χορήγηση σχετικού αντιγράφου εμφανίζεται αυθαίρετη και παραβιάζει, πέραν των προαναφερθεισών διατάξεων του ΚΠΔ, και τις θεμελιώδεις διατάξεις των άρθρων 20 § 1 του Συντάγματος και 6 παρ. 1, 3α'–β' της ΕΣΔΑ.⁶

Ζήτημα μη χορήγησης αντιγράφου της εισαγγελικής παραγγελίας τίθεται μόνον εφόσον δεν έχουν ολοκληρωθεί ακόμα οι αναγκαίες ανακριτικές πράξεις, ενόψει του ενδεχόμενου κινδύνου απώλειας αποδεικτικών στοιχείων και παρακώλυσης της έρευνας της υπόθεσης.⁷ Για τον λόγο αυτό είναι σκόπιμο, στις περιπτώσεις ιδίως όπου δεν έχει αποδοθεί εξ αρχής σε ορισμένα πρόσωπα η τέλεση της υπό έρευνα αξιόποινης πράξης και αναμένεται ότι μπορεί να χρειασθεί η συλλογή πρόσθετων αποδεικτικών στοιχείων, η παραγγελία για την λήψη ανωμοτί εξηγήσεων των υπόπτων να δίνεται σε δεύτερο χρόνο, συμπληρωματικά προς την αρχική παραγγελία για τη συλλογή των αναγκαίων αποδεικτικών στοιχείων και όχι ταυτοχρόνως προς αυτή, όπως συνηθίζεται. Με τον τρόπο αυτό και ο εισαγγελέας θα έχει την ευκαιρία να εκτιμήσει εν συνόλω το αποδεικτικό υλικό και να αποφύγει την κλήτευση ως υπόπτων προσώπων που είναι άσχετα με την υπόθεση. ●

⁴ ΣυμβΠλημΑθ 318/2021, ΠοινΧρ ΟΑ' (2021), σελ. 131 επ. (με αντίθετη ΕισΠρ Ν. Κοκαρίδα)· ΣυμβΠλημΠειρ 751/2021, υπό δημοσίευση στα ΠοινΧρ (με αντίθετη ΕισΠρ Θ. Εμμανουηλίδου). Βλ. προς αυτήν την κατεύθυνση ήδη το ΣυμβΠλημΑθ 2585/ 2015, ΝοΒ 65 (2017), σελ. 136 (με αντίθετη ΕισΠρ Βαρβ. Γνεσούλη).

⁵ Την υποχρέωση αυτή δέχεται και ο Ελευθερίανος, Καινοτομίες στην προκαταρκτική εξέταση και την εισαγγελική εποπτεία στους προκαταρκτικούς υπαλλήλους, Εισήγηση στη Διαδικτυακή Επιστημονική Εκδήλωση με θέμα «Η αξονική θέση του Εισαγγελέα στον νέο ΚΠΔ» που οργάνωσε η Ένωση Εισαγγελέων Ελλάδος σε συνεργασία με το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης στις 22.01.2021.

⁶ Δικαίωμα πρόσβασης στο περιεχόμενο και λήψης αντιγράφου της εισαγγελικής παραγγελίας έχει, ασφαλώς, και ο παριστάμενος για την υποστήριξη της κατηγορίας υπό τους όρους του άρθρου 107 ΚΠΔ.

⁷ Δεν είναι τυχαίο ότι σύμφωνα με την σκέψη 28 της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ, «η ενημέρωση του υπόπτου ή κατηγορουμένου για την αξιόποινη πράξη για την οποία φέρεται ως ύποπτος ή κατηγορείται ότι έχει διαπράξει, θα πρέπει να παρέχεται άμεσα και το αργότερο πριν από την πρώτη επίσημη ανάκρισή του από την αστυνομία ή άλλη αρμόδια αρχή και χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η διενέργεια των ερευνών».

Σκέψεις για το διαχρονικό δίκαιο στο πεδίο του σωφρονιστικού δικαίου

Κώστας Κοσμάτος

Επικ. Καθηγητής Νομικής Σχολής ΔΠΘ

I. Όπως ήδη αναπτύχθηκε σε προηγούμενο σημείωμά μας¹, με τον Ν 4760/2020 τροποποιήθηκαν, επί το αυστηρότερο, οι προϋποθέσεις χορήγησης τακτικών αδειών των κρατουμένων που εκτίουν ποινές κάθειρξης άνω των 10 ετών.

Ενόψει των τροποποιήσεων αυτών, το ζήτημα που προκύπτει σήμερα στην πράξη είναι το καθεστώς που θα πρέπει να διέπει όσους ήταν ήδη (μέχρι τη θέσπιση του Ν 4760/2020) κρατούμενοι με ποινή πρόσκαιρης κάθειρξης άνω των 10 ετών. Η κατηγορία αυτή των κρατουμένων αριθμεί διαχρονικά τουλάχιστον το 40% επί του συνόλου των κρατουμένων στη χώρα μας. Σημειώνεται ότι ένα μεγάλο μέρος από την κατηγορία αυτή των κρατουμένων αυτών

ήδη λάμβαναν τακτικές άδειες, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 55 ΣωφρΚ (πριν την τροποποίησή του με το Ν 4760/2020).

“ με τον Ν 4670/2020 τροποποιήθηκαν, επί το αυστηρότερο, οι προϋποθέσεις χορήγησης τακτικών αδειών των κρατουμένων που εκτίουν ποινές κάθειρξης άνω των 10 ετών. ”

II. Το παραπάνω ζήτημα δεν προκύπτει για πρώτη φορά στη χώρα μας. Χρήσιμο είναι να υπενθυμίσουμε ότι ανάλογη αυστηροποίηση των προϋποθέσεων για την χορήγηση τακτικής άδειας έχει προβλεφθεί και στο παρελθόν και ειδικότερα:

α) Σε περιπτώσεις καταδίκων για διακίνηση ναρκωτικών, οι οποίοι είχαν καταδικαστεί σε ποινές πρόσκαιρης κάθειρξης, με πρόβλεψη για πραγματική έκτιση των δύο πέμπτων της ποινής ή είχαν καταδικαστεί για εγκλήματα διακίνησης ναρκωτικών σε ισόβια κάθειρξη, με πρόβλεψη για πραγματική έκτιση τουλάχιστον δέκα ετών (με το άρθρο 2 Ν 2943/2001, ΦΕΚ Α' 203). Η παραπάνω διαφοροποίηση, ωστόσο, περιορίστηκε στις περιπτώσεις της κάθειρξης, η οποία επιβλήθηκε για εγκλήματα που προβλέπονται μόνο στις επιβαρυντικές περιστάσεις των άρθρων 23 και 23Α του νόμου περί ναρκωτικών - Ν 3459/2006 (με το άρθρο 21 Ν 3727/2008, ΦΕΚ Α' 257).

β) Σε περιπτώσεις καταδίκων για θανατηφόρα ληστεία (άρθρο 380 παρ. 2 του Ποινικού Κώδικα), με πρόβλεψη για πραγματική έκτιση των δύο πέμπτων της ποινής (άρθρο 77 Ν 4139/2013). Σημειώνεται ότι η διάταξη αυτή είναι ακόμα σε ισχύ.

γ) Σε περιπτώσεις καταδίκων για τα εγκλήματα των άρθρων 134, 135, 135Α, 138, 187Α, 299, 380 παρ. 2 και 385 παρ. 1

περ. α' ΠΚ, εφόσον τελούνται στο πλαίσιο εγκληματικής οργάνωσης, με πρόβλεψη για χορήγηση τακτικής άδειας δύο έτη πριν τη συμπλήρωση είκοσι ετών πραγματικής έκτισης της ποινής, προκειμένου για ποινή ισόβιας κάθειρξης, και των 3/5 πραγματικής έκτισης της ποινής, προκειμένου για ποινή πρόσκαιρης κάθειρξης (άρθρο 1 παρ. 12 Ν 4274/2014, ΦΕΚ Α' 147). Η διάταξη αυτή καταργήθηκε με το άρθρο 1 παρ. 1 Ν 4322/2015 (ΦΕΚ Α' 42).

III. Η Εισαγγελία του Αρείου Πάγου έχει ασχοληθεί με το ζήτημα του διαχρονικού δικαίου που προέκυπτε από τις παραπάνω νομοθετικές μεταβολές στο πεδίο των αδειών των κρατουμένων. Ειδικότερα:

α) Αρχικά, με τις τροποποιήσεις του Ν 2943/2001, η Γνωμ-ΕισΑΠ 5/2001 (Δ. Κατσιρέας) δέχθηκε ότι «οι προβλέπουσες την χορήγηση αδειών στους κρατούμενους διατάξεις των άρθρων 54 επ. του Σωφρονιστικού Κώδικα δεν αφορούν θέματα ουσιαστικού ποινικού δικαίου, αλλά ρυθμίζουν ζητήματα διοικήσεως των φυλακών, σχετικά με τη διαβίωση των κρατουμένων, αποσκοπούσες, όπως προκύπτει και από τον τίτλο του έβδομου κεφαλαίου (άρθρο 51 επ.) του Σωφρονιστικού Κώδικα, στην επικοινωνία των κρατουμένων με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον». Ως εκ τούτου, οι διατάξεις για τις άδειες των κρατουμένων δεν υπάγονται στο πεδίο του ουσιαστικού ποινικού δικαίου, ώστε να έχει εφαρμογή η διάταξη του άρθρου 2 ΠΚ. Σημειώνεται ότι η τελική λύση για το ζήτημα δόθηκε νομοθετικά, με το άρθρο 14 παρ. 2 Ν 2993/2002, με το οποίο ορίστηκε ότι οι διατάξεις του Ν 2943/2001 εφαρμόζονται μόνο για πράξεις που τελέστηκαν μετά την έναρξη ισχύος του (12.9.2001).

β) Ακριβώς αντίθετη με την παραπάνω προσέγγιση είχε η Γνωμ-ΕισΑΠ 6/2013 (Γ. Παντελής), ενόψει της νομοθετικής μεταβολής του Ν 4139/2013 (για το αδίκημα της θανατηφόρας ληστείας), στην οποία σημειώνεται ότι «και μετά την τροποποίηση του άρ. 55 Ν. 2776/1999 με το άρ. 77 Ν. 4139/2013, έχουν εφαρμογή οι ευμενέστερες για τους κρατούμενους διατάξεις, δηλαδή οι κρατούμενοι στους οποίους χορηγούνται άδειες εφ' όσον είχαν εκτίσει το 1/5 της ποινής τους, θα συνεχίσουν να παίρνουν με το ίδιο καθεστώς και μετά τον ισχύ του Ν. 4139/2013». Η θέση που εκφράστηκε στην εν λόγω Γνωμοδότηση, παρότι δεν έγινε ρητή μνεία ούτε στο άρθρο 7 παρ. 1 του Συντάγματος, το οποίο απαγορεύει την αναδρομική εφαρμογή δυσμενέστερης διάταξης, ούτε όμως και στο άρθρο 2 παρ. 1 ΠΚ, το οποίο επιβάλλει τη σε κάθε περίπτωση εφαρμογή του επεικέστερου νόμου, υιοθέτησε την εφαρμογή των ανωτέρω διατάξεων προκειμένου να οδηγηθεί στην κρίση περί εφαρμογής της προϋσχύουσας επεικέστερης για τον κρατούμενο διάταξης.

γ) Για την παρούσα τροποποίηση του Ν 4760/2020 εκδόθηκε η Γνωμ-ΕισΑΠ 8/2021 (Λ. Σοφουλάκης), με την οποία υποστηρίζεται ότι «δεν υπάρχει έδαφος νομικής σκέψης περί εφαρμογής ευμενέστερων διατάξεων βάσει της γενικής αρχής του άρθρου 2 παρ. 1-2 ΠΚ, δεδομένου ότι οι θεσπιζόμενοι σωφρονιστικού και λοιποί ρυθμιστικού χαρακτήρα κανόνες διαβίωσης των κρατουμένων, ως και αυτές που πραγματεύονται τα περί χορήγησης άδειας τούτων,

¹ Κ. Κοσμάτου, Οι άδειες των κρατουμένων μετά τον Ν 4760/2020, NOVA CRIMINALIA τ. 12, Φεβρουάριος 2021, <https://hcbagr/wp-content/uploads/2021/02/NC-12-2.pdf>

δεν συνιστούν επ' ουδενί ουσιαστικούς ποινικούς νόμους, κατά την έννοια του άρθρου 1 ΠΚ, για να μπορεί να γίνει λόγος περί υπαγωγής αυτών στην άνω έννοια του άρθρου 2 παρ. 1-2 ΠΚ».

IV. Προκειμένου λοιπόν να απαντηθούν τα αναφύοντα ζητήματα διαχρονικού δικαίου, βασική προϋπόθεση αποτελεί ο προσδιορισμός της φύσης του θεσμού των αδειών των κρατουμένων. Για την ουσιαστική απάντηση του ερωτήματος αυτού θα πρέπει να συνεκτιμηθούν τα εξής:

α) Όπως είναι γνωστό, η έννοια της «ποινής» εμφανίζεται σε τρία επίπεδα, τα οποία διακρίνονται χρονικά: στην ποινική απειλή (απειλούμενη ποινή), στην εξατομίκευσή της (επιβαλλόμενη ποινή) και στην τελική κύρωση (εκτιόμενη ποινή). Το ποινικό φαινόμενο ολοκληρώνεται με την ολοσχερή έκτιση και την ολοκληρωτική απότιση της ποινής που επιβλήθηκε, και για τον λόγο αυτό, άλλωστε, οι τρόποι έκτισης της ποινής όπως η αναστολή, η μερική αναστολή και η υπ' όρον απόλυση ρυθμίζονται από τον Ποινικό Κώδικα, παρότι η τελευταία ανήκει παράλληλα και στο γνωστικό πεδίο της Σωφρονιστικής.

β) Ως προς τη φύση του θεσμού των αδειών των κρατουμένων, μία πρώτη κατεύθυνση φαίνεται πως δίνει ο ίδιος ο Σωφρονιστικός νομοθέτης, αφού στο άρθρο 54 παρ. 2 ΣωφρΚ έχει προβλέψει, ήδη από τη θέσπιση του ν. 2776/1999, ότι η διάρκεια της άδειας συνιστά χρόνο έκτισης της ποινής.

γ) Ο θεσμός των αδειών των κρατουμένων ασφαλώς και δεν αναφέρεται στην «διοίκηση των φυλακών» ή σε «ρυθμιστικού χαρακτήρα κανόνες διαβίωσης των κρατουμένων», όπως είναι για παράδειγμα η διαδικασία εισαγωγής των κρατουμένων στο κατάστημα κράτησης (άρθρο 21 ΣωφρΚ), ή η διατροφή και το πρόγραμμα του συσσιτίου (άρθρο 32 ΣωφρΚ), ή η οργάνωση μορφωτικών προγραμμάτων για τους κρατούμενους (άρθρο 34 ΣωφρΚ). Για τον λόγο αυτό, η χορήγηση τακτικής άδειας απαιτεί απόφαση από το Πειθαρχικό Συμβούλιο της φυλακής, στο οποίο προεδρεύει δικαστικός λειτουργός (άρθρο 70 ΣωφρΚ)

δ) Η συγγένεια των θεσμών της υπ' όρον απόλυσης και των αδειών των κρατουμένων είναι πρόδηλη. Πρόκειται για δύο θεσμούς που εντάσσονται στην ελαστικότητα της ποινής και αφορούν εναλλακτικούς τρόπους έκτισης της στερητικής της ελευθερίας ποινής σε ελεύθερο περιβάλλον, με επιτήρηση και με διάχυτο τον δικαστικό τους έλεγχο (αρ. 85-86 ΣωφρΚ). Μάλιστα, η χορήγηση αδειών και η χρήση τους αποτελούν βασικό εμπειρικό στοιχείο που λαμβάνεται υπόψη για την κρίση στις περιπτώσεις της υπ' όρον απόλυσης των κρατουμένων. Οι άδειες αποτελούν με λίγα λόγια ένα προστάδιο, μία

προετοιμασία του κρατούμενου, για τη χορήγηση της απόλυσης υπό όρο. Είναι, λοιπόν, επιβεβλημένη η κοινή αντιμετώπιση των δύο θεσμών.

V. Με βάση τα παραπάνω, το συμπέρασμα στο οποίο μπορεί να καταλήξει κανείς είναι ότι πράγματι οι άδειες αποτελούν έναν τρόπο έκτισης της ποινής. Έτσι, παρότι από συστηματικής άποψης δε ρυθμίζεται στον Ποινικό Κώδικα, τούτο δεν σημαίνει ότι τούτος βρίσκεται εκτός του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 7 παρ. 1 του Συντάγματος και του άρθρου 2 του Ποινικού Κώδικα. Ενισχυτικά επιχειρήματα της άποψης αυτής είναι τα εξής:

α) Η αδυναμία χορήγησης τακτικής άδειας σε κρατούμενους που λάμβαναν τούτη μέχρι τη θέσπιση του Ν 4760/2020, λόγω της αλλαγής του θεσμικού πλαισίου και όχι εξαιτίας κακής χρήσης της, δεν έχει ως αφετηρία την ομοιόμορφη και χωρίς διακρίσεις μεταχείριση των κρατουμένων. Αντίθετα, δημιουργεί «κατηγορίες» μεταξύ των κρατουμένων, με πιθανό αποτέλεσμα τις εντάσεις και τη βία εντός των καταστημάτων κράτησης. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να παρατηρηθεί ότι, όπως προαναφέρθηκε, και με την ισχύουσα ρύθμιση για τις περιπτώσεις καταδίκων σε πρόσκαιρη κάθειρξη για θανατηφόρο ληστεία (άρθρο 380 παρ. 2 του Ποινικού Κώδικα), προβλέπεται μεγαλύτερος χρόνος πραγματικής έκτισης της ποινής (2/5 αντί 3/10) για την θεμελίωση δικαιώματος για λήψη τακτικής άδειας, συνεπώς η φερόμενη ως ομοιομορφία στην έκτιση της ποινής αναιρείται από την ίδια τη νομοθετική ρύθμιση. Έτσι, ένας κατάδικος σε ποινή κάθειρξης 5 ετών για θανατηφόρο ληστεία θα λάβει στον ίδιο χρόνο άδεια με άλλον κατάδικο για βιασμό που έχει καταδικαστεί σε ποινή κάθειρξης 8 ετών.

β) Η ρυθμιστική εμβέλεια των διατάξεων του άρθρου 7 παρ. 1 του Συντάγματος και του άρθρου 15 παρ. 1 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα εκτείνεται σε όλο το φάσμα της ποινής, συνεπώς και κατά το στάδιο της έκτισής της. Ως εκ τούτου, η συμβολή τους στην ερμηνεία των πρόσφατων διατάξεων για τις άδειες των κρατουμένων είναι καθοριστική. Σε ένα Κράτος Δικαίου, η αρχή της νομιμότητας που διέπει το ποινικό σύστημα δεν μπορεί να έχει εφαρμογή μόνο στο πεδίο της απειλής και επιβολής της ποινής, αλλά να μην διαπνέει το πιο καίριο σημείο της, αυτό της έκτισης της ποινής.

γ) Οι άδειες των κρατουμένων αποτελούν ένα «πρώτο κατώφλι» ημιελευθερίας τους και βασικό κίνητρο για την ομαλή διαβίωσή τους στο κατάστημα κράτησης. Η αύξηση των προϋποθέσεων στη χορήγηση τακτικών αδειών είναι βέβαιο ότι θα ενισχύσει την συμμόρφωση των καταστημάτων κράτησης στη χώρα μας, ενώ περαιτέρω δημιουργεί «κατηγορίες» μεταξύ των κρατουμένων, με πιθανό αποτέλεσμα τη δημιουργία εντάσεων που μπορεί να διασαλεύσει την εύρυθμη λειτουργία των καταστημάτων κράτησης.

“ Η αύξηση των προϋποθέσεων στη χορήγηση τακτικών αδειών είναι βέβαιο ότι θα ενισχύσει την συμμόρφωση των καταστημάτων κράτησης στη χώρα μας ”

Η αναγνώριση και ταυτοποίηση προσώπων για σκοπούς δίωξης του εγκλήματος σύμφωνα με το Π.Δ. 75/2020 και την πρόταση Κανονισμού Ε.Ε. για την Τεχνητή Νοημοσύνη

Γρηγόρης Β. Τσόλιας

Δικηγόρος, ΜΔ Ποινικών Επιστημών
Τακτικό Μέλος Αρχής Προστασίας Δεδομένων
Εθνικός Εμπειρογνώμονας Working Group CDPC του
Συμβουλίου της Ευρώπης "Artificial Intelligence & Criminal Law"

I. Εισαγωγή

Η εγκατάσταση και η ετοιμότητα προς λειτουργία κλειστών κυκλωμάτων βιντεοεπιτήρησης (CCTV) σε δημόσιους χώρους συνιστά από μόνη της έναν άμεσο κίνδυνο για τα προσωπικά δεδομένα και τις ατομικές ελευθερίες των πολιτών που εισέρχονται στο πεδίο λήψης-εμβέλειας του συστήματος. Εάν η τεχνική αυτή δυνατότητα συνδυαστεί επιπλέον με τη χρήση λογισμικών τεχνητής νοημοσύνης και συστημάτων αναγνώρισης-ταυτοποίησης προσώπου, τότε η επέμβαση στα ατομικά

“Εάν η τεχνική αυτή δυνατότητα συνδυαστεί επιπλέον με τη χρήση λογισμικών τεχνητής νοημοσύνης και συστημάτων αναγνώρισης-ταυτοποίησης προσώπου, τότε η επέμβαση στα ατομικά δικαιώματα καθίσταται βαθύτερη”

δικαιώματα καθίσταται βαθύτερη και άρα απαιτείται η λήψη διασφαλιστικών μέτρων τόσο για το ίδιο το γεγονός της κατασκευής και λειτουργίας των συστημάτων όσο και για την πλήρωση των ουσιαστικών και διαδικαστικών εγγυήσεων ενεργοποίησής τους και εν συνεχεία επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων.

Η τεχνολογία αναγνώρισης προσώπου (facial recognition technology-FRT) που αποσκοπεί στην ταυτοποίηση φυσικών προσώπων δια της επεξεργασίας βιομετρικών δεδομένων βασίζεται σε συστήματα, εφαρμογές και λογισμικά τεχνητής νοημοσύνης που

εκπαιδεύονται με βάση συγκεκριμένα πρότυπα να παρέχουν κατ' αρχήν τις σχετικές πληροφορίες ταυτοποίησης. Τα συστήματα αυτά που χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο της λεγόμενης «προβλεπτικής ή προγνωστικής αστυνόμευσης» (predictive policing)¹ παρέχουν, ανάλογα με το λογισμικό τους, την δυνατότητα εξαγωγής σε πραγματικό χρόνο αυτοματοποιημένων συμπερασμάτων περί της μελλοντικής πιθανότητας τέλεσης ενός εγκλήματος, με βάση τη στάση του σώματος, τις κινήσεις, τις μικροεκφράσεις του προσώπου, ακόμη και τη χροιά ή τον τόνο της φωνής ενός φυσικού προσώπου ανάλογα με τον επιδιωκόμενο σκοπό της επεξεργασίας π.χ. σε σχέση με τις

πιθανότητες να εγκληματήσει ένα άτομο που στέκεται έξω από μια Τρόπεζα.

II. Το Π.Δ. 75/2020 για τη χρήση συστημάτων επιτήρησης σε δημόσιους χώρους

Με το Π.Δ. υπ' αρ. 75/2020 (ΦΕΚ Α'173/10.9.2020) «Χρήση συστημάτων επιτήρησης με λήψη ή καταγραφή ήχου ή εικόνας σε δημόσιους χώρους» κατ' εφαρμογή της εξουσιοδοτικής διάταξης του άρθρου 14 παρ. 4 ν. 3917/2011 ορίσθηκαν οι ειδικότεροι κανόνες για την εγκατάσταση και λειτουργία, σε δημόσιους χώρους, συστημάτων λήψης ή καταγραφής ήχου ή εικόνας, στο μέτρο που διενεργείται επεξεργασία προσωπικών δεδομένων κατά τρόπο ώστε να επιτυγχάνονται αποτελεσματικά οι σκοποί του νόμου, με ταυτόχρονη διασφάλιση των δικαιωμάτων των προσώπων που θίγονται από τη χρήση των συστημάτων αυτών.

Από τις διατάξεις του άρθρου 8 παρ. 2 Π.Δ. 75/2020 προβλέπεται η συλλογή και διατήρηση των προσωπικών δεδομένων (εικόνας ή και ήχου) όσων προσώπων εισέρχονται στο πεδίο λήψης των συστημάτων επιτήρησης, των οποίων τα δεδομένα διατηρούνται σε τρεις (3) περιπτώσεις: i) για δεκαπέντε (15) μέρες και μετά διαγράφονται αυτόματα εφόσον δεν είναι ύποπτοι για την τέλεση των εγκλημάτων του άρθρου 3 εδ. α' του Π.Δ., ii) μέχρι την αμετάκλητη απαλλαγή ή καταδίκη όσων έλαβαν την ιδιότητα του υπόπτου και εν συνεχεία κατηγορουμένου για τα ίδια εγκλήματα και iii) όσων, ενώ δεν εμπίπτουν σε καμία από τις προηγούμενες δύο (2) κατηγορίες, συγκεντρώνουν δικαιολογημένες υπόνοιες μελλοντικής προπαρασκευής ή διάπραξης στο μέλλον των ίδιων εγκλημάτων, με βάση τα κριτήρια οριοθέτησης που προβλέπονται από την ίδια διάταξη.

Η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων για σκοπούς πρόληψης μελλοντικών εγκλημάτων προβλέπεται από τις διατάξεις της Οδηγίας 680/2016 ("Police Directive-LED"), όπως ενσωματώθηκε με το Δ' κεφάλαιο του ν. 4624/2019, ενώ το αντίστοιχο νομικό πλαίσιο της Γερμανίας κρίθηκε από το ΕΔΔΑ ως σύμφωνο με τις επιταγές του άρθρου 8 ΕΣΔΑ².

Παρά την απουσία ρητής πρόβλεψης για την εγκατάσταση και λειτουργία συστημάτων ΤΝ, η διατύπωση του άρθρου 2 του Π.Δ. 75/2020 με αναφορά σε «πρόσθετο εξοπλισμό για τη μετάδοση, αποθήκευση και κάθε είδους περαιτέρω επεξεργασία της εικόνας και του ήχου» θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι τα περιλαμβάνει.

Τέλος, η χρήση του υλικού που συλλέγεται από τέτοια συστήματα βιντεοεπιτήρησης για τη διακρίβωση εγκλημάτων επιτρέπεται μόνο εφόσον τηρηθούν οι ουσιαστικές και διαδικαστικές εγγυήσεις της εθνικής νομοθεσίας, οι διατάξεις της οποίας πρέπει να είναι σύμφωνες προς τις επιταγές του άρθρου 8 ΕΣΔΑ σύμφωνα και με την πρόσφατη απόφαση του ΕΔΔΑ Berizev v Ukraine (αρ. πρ. 43571/12) της 08.7.2021, με την οποία διαπιστώθηκε η συναφής παραβίαση από την ειδική

¹ Αναλυτικά βλ. Γ. Τσόλιας, Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τις Αρχές Επιβολής του Νόμου: μεταξύ ιδιωτικού-τητας και ασφάλειας, ΔΙΤΕ 2020, σελ. 573 επ.

² P.N. v. Germany, αρ. προσφ. 74440/17 της 11.6.2020.

ανακριτική πράξης της καταγραφής εικόνας με ειδικά τεχνικά μέσα χωρίς την έκδοση προηγούμενη δικαστικής απόφασης.

III. Η πρόταση Κανονισμού Ε.Ε. για την Τεχνητή Νοημοσύνη

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Με το σχέδιο Κανονισμού Τεχνητής Νοημοσύνης η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει την δημιουργία σχετικού νομικού πλαισίου ακολουθώντας μια προσέγγιση με βάση τον κίνδυνο (risk based approach) κατηγοριοποιώντας τα συστήματα ΤΝ ανάλογα με το επίπεδο κινδύνου που ενδέχεται να προκαλέσουν στην ασφάλεια και τα θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα των πολιτών και των επιχειρήσεων διακρίνοντας μεταξύ συστημάτων i. «μη αποδεκτού κινδύνου», που απαγορεύονται πλήρως, ii. «υψηλού κινδύνου» των οποίων η κατασκευή και χρήση υπόκειται σε αυστηρές υποχρεώσεις προτού επιτραπεί η διάθεση και η κυκλοφορία τους στην αγορά, iii. «περιορισμένου κινδύνου», των οποίων η χρήση επιτρέπεται υπό συγκεκριμένες υποχρεώσεις διαφάνειας και iv. «ελαχίστου κινδύνου», των οποίων η χρήση επιτρέπεται χωρίς την επιβολή υποχρεώσεων με βάση τη πρόταση σχεδίου Κανονισμού ΤΝ.

B. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΑΠΟΜΑΚΡΥΣΜΕΝΗΣ ΒΙΟΜΕΤΡΙΚΗΣ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΑΥΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΠΑ ΣΚΟΠΟΥΣ ΔΙΩΣΗΣ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

I. Σύμφωνα με το σχ. Καν. ΤΝ ως σύστημα απομακρυσμένης βιομετρικής αναγνώρισης/ταυτοποίησης (Remote Biometric Identification-RBI) ορίζεται το σύστημα ΤΝ που αποσκοπεί

στην εξ αποστάσεως αναγνώριση φυσικών προσώπων δια της σύγκρισης των βιομετρικών δεδομένων ενός προσώπου σε σχέση προς τα βιομετρικά δεδομένα τα οποία περιλαμβάνονται σε μια βάση δεδομένων αναφοράς, χωρίς να γνωρίζει εκ προοιμίου ο χειριστής του συστήματος (π.χ. η Αστυνομία) εάν το υπό διερεύνηση πρόσωπο θα είναι παρόν και δύναται να ταυτοποιηθεί κατά τη λειτουργία του συστήματος. Περαιτέρω, το σχ. Καν. ΤΝ διακρίνει μεταξύ συστήματος απομακρυσμένης βιομετρικής αναγνώρισης/ταυτοποίησης που λειτουργεί σε πραγματικό χρόνο

(real-time RBI) και προβαίνει σε άμεση ή με ελάχιστη καθυστέρηση ταυτοποίηση και συστήματος που λειτουργεί ετεροχρονισμένα (post RBI) και προβαίνει σε ταυτοποίηση όχι σε πραγματικό χρόνο αλλά μεταγενέστερα. Τέλος, το σχ. Καν. ΤΝ διακρίνει μεταξύ συστημάτων απομακρυσμένης βιομετρικής αναγνώρισης/ταυτοποίησης σε δημόσια προσβάσιμους χώρους και μη.

2. Από τις διατάξεις του άρθρου 6 σε συνδυασμό με το Παράρτημα III περ. I α' και περ. 6 του σχ. Κ ΤΝ προκύπτει ότι τα συστήματα απομακρυσμένης βιομετρικής αναγνώρισης/ταυτοποίησης που λειτουργούν είτε σε πραγματικό χρόνο (real-time RBI) είτε ετεροχρονισμένα (post RBI) εμπίπτουν στην κατηγορία συστημάτων ΤΝ *υψηλού κινδύνου*, είτε χρησιμοποιούνται από ιδιώτες, είτε από αρμόδιες δημόσιες αρχές για τους σκοπούς της δίωξης του εγκλήματος.

Όταν όμως τα ανωτέρω συστήματα ΤΝ λειτουργούν σε πραγματικό χρόνο (real time RBI) σε δημόσια προσβάσιμους χώρους για σκοπούς δίωξης του εγκλήματος, τότε εμπίπτουν κατά το άρθρο 5 παρ. I περ. δ' στην κατηγορία των συστημάτων «μη αποδεκτού κινδύνου» και η χρήση τους απαγορεύεται, εκτός αν είναι αυστηρά αναγκαία για έναν από τους ακόλουθους σκοπούς:

- τη στοχευμένη αναζήτηση πιθανών θυμάτων εγκλημάτων, περιλαμβανομένων εξαφανισμένων παιδιών
- την πρόληψη επέλευσης συγκεκριμένης, σοβαρής και άμεσης απειλής για τη ζωή ή τη φυσική ασφάλεια φυσικών προσώπων ή τρομοκρατικών επιθέσεων
- τη διακρίβωση των εγκλημάτων που περιλαμβάνονται στον κατάλογο της Απόφασης Πλαίσιο για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης.

Με τις προτεινόμενες διατάξεις του σχ. Κ ΤΝ εισάγονται δύο (2) σημαντικές προϋποθέσεις εγγυητικού χαρακτήρα για τη λειτουργία των συστημάτων σε πραγματικό χρόνο σε δημόσια προσβάσιμους χώρους: *πρώτον*, η ρητή πρόβλεψη εγκατάστασης και λειτουργίας από εναργείς και αναλυτικές ρυθμίσεις ουσιαστικού και διαδικαστικού χαρακτήρα που περιλαμβάνονται σε διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας και *δεύτερον*, η προηγούμενη αδειοδότηση λειτουργίας του συστήματος από ανεξάρτητη και αμερόληπτη δικαστική ή διοικητική αρχή, κατόπιν αιτιολογημένου και τεκμηριωμένου αιτήματος της αρμόδιας αρχής.

3. Νομική βάση της εν λόγω επεξεργασίας βιομετρικών δεδομένων συνιστά το άρθρο 16 ΣΛΕΕ και επομένως οι διατάξεις του σχ. Κ ΤΝ εφαρμόζονται ως ειδικότερες ("lex specialis") εκείνων της Οδηγίας 680/16, όπως ενσωματώθηκαν με το άρθρο 46 ν. 4624/2019, που ρυθμίζουν το ίδιο αντικείμενο, ήτοι την επεξεργασία βιομετρικών δεδομένων. Επομένως, η διάταξη του άρθρου 46 ν. 4624/2019 φαίνεται κατ' αρχήν ότι δεν επαρκεί για την απευθείας άμεση εγκατάσταση και λειτουργία συστημάτων ΤΝ απομακρυσμένης βιομετρικής ταυτοποίησης σε πραγματικό χρόνο σε δημόσια προσβάσιμους χώρους ακόμη και στην παρούσα κατάσταση κατά την οποία δεν υφίσταται Κανονισμός ΤΝ, καθώς μια τέτοια εθνική διάταξη θα πρέπει να παρέχει τα εκέγγυα του «ποιοτικού» και «εναργούς» νόμου που απαιτείται από τη νομολογία του ΕΔΔΑ και του Δ.Ε.Ε. κατ' εφαρμογή των διατάξεων του ΧΘΔΕΕ και ΕΣΔΑ, όπως έκρινε και η Αρχή Προστασίας Δεδομένων (ΑΠΔ) με την υπ' αρ. 3/2020 Γνωμοδότησή της. ●

“Με τις προτεινόμενες διατάξεις του σχ. Κ ΤΝ εισάγονται δυο (2) σημαντικές προϋποθέσεις εγγυητικού χαρακτήρα για τη λειτουργία των συστημάτων σε πραγματικό χρόνο σε δημόσια προσβάσιμους χώρους”

Δικαιώματα υπόπτου και κατηγορουμένου κατά τη διενέργεια πραγματογνωμοσύνης

Νικόλαος Σαββίδης

Δικηγόρος, Δ.Ν., Ειδικός Επιστήμων ΔΠΘ

1. Στην ποινική διαδικασία ανακύπτουν ζητήματα που είναι δύσκολο να αντιμετωπιστούν από τον δικαστή, καθότι απαιτούνται ειδικές επιστημονικές και τεχνικές γνώσεις¹. Στις περιπτώσεις αυτές το αρμόδιο δικαιοδοτικό όργανο μπορεί αυτεπαγγέλτως ή ύστερα από αίτηση κάποιου διαδίκου, να ζητήσει τη διενέργεια πραγματογνωμοσύνης. Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη ο πραγματογνώμονας αποτελεί «βοηθό» του δικαστή².

2. Στο άρ. 102 ΚΠΔ, κατοχυρώνεται το δικαίωμα του κατηγορουμένου να υποβάλει αίτημα προς τον ανακριτή για διεξαγωγή αποδείξεων, μεταξύ άλλων δηλαδή και για διενέργεια πραγματογνωμοσύνης, προς αντίκρουση της κατηγορίας. Διαφορετικό, όμως, περιεχόμενο έχει το δικαίωμα του κατηγορουμένου και του υπόπτου να διορίζουν τεχνικό σύμβουλο, όταν διενεργείται πραγματογνωμοσύνη. Τούτο διότι στη συγ-

κεκριμένη περίπτωση δεν υποβάλλεται κάποιο αίτημα προς τον ανακριτή, αλλά μεριμνούν τα παραπάνω πρόσωπα για τον διορισμό του τεχνικού συμβούλου.

Στο άρ. 274 ΚΠΔ προβλέπεται ότι εκείνος που ενεργεί την εξέταση πρέπει να ερευνά κάθε περιστατικό που επικαλέστηκε ο κατηγορούμενος, αν

αυτό είναι χρήσιμο για να εξακριβωθεί η αλήθεια. Ο ανακριτής εξετάζει κάθε αιτιολογημένο αίτημα του κατηγορουμένου για διεξαγωγή αποδείξεων και, αφού προηγουμένως διατυπώσει τη γνώμη του ο εισαγγελέας, υποχρεούται με διάταξή του να αιτιολογεί την τυχόν απορριπτική κρίση του επί του αιτήματος. Το υπό εξέταση δικαίωμα του κατηγορουμένου και του υπόπτου συνδέεται άμεσα με το δικαίωμα ακρόασης και με το τεκμήριο αθωότητας³.

Στο παρελθόν γινόταν δεκτό ότι η αναπιλολόγητη απόρριψη αιτήματος του κατηγορουμένου για διενέργεια πραγματογνωμοσύνης από τον ανακριτή δεν θεμελιώνει απόλυτη ακυρότητα, δεδομένου ότι υπήρχε δυνατότητα προσφυγής στο συμβούλιο κατ' άρθρο 307 εδ. α' ΚΠΔ⁴. Σύμφωνα με τον νέο ΚΠΔ η

αναπιλολόγητη ή σιωπηρή απόρριψη του σχετικού αιτήματος του κατηγορουμένου προκαλεί απόλυτη ακυρότητα κατ' άρθρο 171 παρ. 1 στοιχ. δ' ΚΠΔ⁵.

3.1. Ο εισαγγελέας και οι διάδικοι, έχουν δικαίωμα να υποβάλλουν αίτημα εξαίρεσης των πραγματογνώμωνων ωστόσο εκείνοι αρχίσουν το έργο τους. Έτσι, εκείνος που διορίζει τους πραγματογνώμονες πρέπει να γνωστοποιήσει εγγράφως και όχι απλώς να ανακοινώσει προφορικά τα στοιχεία τους στα παραπάνω πρόσωπα, εκτός αν αυτό είναι αδύνατο ή αν πρόκειται να διενεργηθεί προκαταρκτική πραγματογνωμοσύνη. Στην προκαταρκτική εξέταση ο ύποπτος έχει δικαίωμα να ζητήσει την εξαίρεση του πραγματογνώμονα και ως εκ τούτου η υποχρέωση έγγραφης γνωστοποίησης ισχύει και στο στάδιο αυτό. Το υπό εξέταση δικαίωμα του εισαγγελέα και των διαδίκων εξακολουθεί να υφίσταται ακόμη και όταν, κατ' εξαίρεση, δεν είναι υποχρεωτική η γνωστοποίηση.

Σε περίπτωση που κατά παράβαση των ανωτέρω δεν γνωστοποιηθούν τα στοιχεία του πραγματογνώμονα στον κατηγορούμενο, προκαλείται απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας κατ' άρθρο 171 παρ. 1 στοιχ. δ' ΚΠΔ⁶. Η παράλειψη έγγραφης γνωστοποίησης στον ύποπτο των ονοματεπωνύμων των πραγματογνώμωνων προκαλεί επίσης απόλυτη ακυρότητα. Η συγκεκριμένη άποψη γινόταν δεκτή και υπό το καθεστώς του προϊσχύσαντος ΚΠΔ⁷.

Η παράλειψη γνωστοποίησης μετατοπίζει το χρονικό σημείο στο οποίο μπορεί να υποβληθεί η αίτηση εξαίρεσης, με αποτέλεσμα στο στάδιο της προδικασίας να μπορεί να υποβληθεί παραδεκτά μέχρι τη διαβίβαση της δικογραφίας από τον ανακριτή στον εισαγγελέα, ενώ στο ακροατήριο έως την ορκωμοσία των πραγματογνώμωνων. Η απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας προκαλείται χωρίς να απαιτείται οριστική αποστέρωση υπερασπιστικού δικαιώματος του κατηγορουμένου ή του υπόπτου και ως εκ τούτου (θεμελιώνεται) ανεξάρτητα από το ότι, ενδεχομένως, σε μεταγενέστερο στάδιο ζητήθηκε από τον ύποπτο ή τον κατηγορούμενο η εξαίρεση του πραγματογνώμονα.

3.2. Οι λόγοι εξαίρεσης των πραγματογνώμωνων καθορίζονται κατά τρόπο ανάλογο με τους λόγους εξαίρεσης των δικαστικών προσώπων. Υφίστανται δύο κατηγορίες λόγων εξαίρεσης των πραγματογνώμωνων, στην πρώτη εντάσσονται οι λόγοι αποκλεισμού των δικαστικών προσώπων και στη δεύτερη τα γεγονότα που προκαλούν υπόνοιες μεροληψίας. Λόγο εξαίρεσης μπορεί να αποτελέσει και οποιοδήποτε κώλυμα διορισμού πραγματογνώμονα.

¹ Βλ. ΑΠ 1310/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, Θ. Δαλακούρα, Η πραγματογνωμοσύνη, ΠοινΧρ 2020, σ. 561 επ., σ. 260.

² Βλ. Ν. Ανδρουλάκη, Θεμελιώδεις έννοιες, 2012, σ. 310, Α. Καρρά, ΠΔΔ, 2020, σ. 401, Α. Παπαδαμάκη, ΠΔ, 2019, σ. 211.

³ Βλ. Δ. Συμεωνίδη, Κατασχέσεις, 2010, σ. 213 επ., Γ. Νούσκαλη σε Α. Μαργαρίτη, Ο ΝΚΠΔ, Τόμ. Ι, 2020, σ. 471 επ., Ν. Σαββίδης, Η υπέρβαση εξουσίας, 2018, σ. 87 επ., ΕΔΔΑ Poropat κατά Σλοβενίας της 9.5.2017, αρ. προσφυγής 21668/2012.

⁴ Βλ. ΣυμβΕφΘρ 54/2017, ΠοινΧρ 2018, σ. 471 επ.

⁵ Βλ. Θ. Δαλακούρα, Ο ΝΚΠΔ, 2020, σ. 86, Α. Καρρά, ΠΔΔ, 2020, σ. 492, Α. Κωνσταντινίδη, ΠΔΔ, 2020, σ. 185.

⁶ Βλ. Θ. Δαλακούρα, Ο ΝΚΠΔ, 2020, σ. 160, Α. Καρρά, ΠΔΔ, 2020, σ. 427, Α. Κωνσταντινίδη, ΠΔΔ, 2020, σ. 264, Α. Μαργαρίτη, Πραγματογνωμοσύνη, ΠοινΔικ 2021, σ. 536 επ., ΣυμβΠλημΡοδ 115/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΣυμβΠλημΧαλκ 257/2011, ΠοινΔικ 2012, σ. 616 επ., ΣυμβΑΠ 903/2010, ΠοινΧρ 2011, σ. 265 επ.

⁷ Βλ. ΣυμβΠλημΠειρ 536/2016, ΠοινΧρ 2017, σ. 231 επ.

Η ύπαρξη συγγένειας μεταξύ πραγματογνωμόνων, που έχουν διοριστεί στην ίδια ποινική υπόθεση, εξ αίματος ή εξ αγχιστείας έως και τον τρίτο βαθμό, θεμελιώνει λόγο εξαίρεσης. Ο λόγος εξαίρεσης που οφείλεται σε σχέση από γάμο ή σύμφωνο συμβίωσης και σε αγχιστεία, εξακολουθεί να υπάρχει και μετά τη λύση του γάμου ή του συμφώνου συμβίωσης. Ο πραγματογνώμονας εξαιρείται αν αδικήθηκε από το δικάζόμενο αδίκημα, αν είναι σύζυγος του κατηγορουμένου ή του υπόπτου ή του παθόντα ή αν υπήρξε στο παρελθόν συνήγορος του κατηγορουμένου ή του υποστηρίζοντος την κατηγορία στην ίδια υπόθεση.

3.3. Περαιτέρω, μεροληπτική είναι η κρίση που χαρακτηρίζεται από προεπιλημμένη επιδίωξη ή διαμορφωμένη προδιάθεση ωφέλειας ή βλάβης ενός προσώπου. Γεγονότα που μπορούν να θεμελιώσουν υπόνοιες μεροληψίας είναι, μεταξύ άλλων, το άμεσο προσωπικό συμφέρον του πραγματογνώμονα από την έκβαση της υπόθεσης, η ιδιαίτερη φιλία ή

οικειότητα ή έχθρα με τους διαδίκους αλλά όχι με τους δικηγόρους τους και η ιδιαίτερη σχέση καθήκοντος ή εξάρτησης μεταξύ πραγματογνώμονα και διαδίκου.

4. Τεχνικός σύμβουλος είναι το πρόσωπο που διορίζεται από τον κατηγορούμενο, τον ύποπτο ή εκείνον που υποστηρίζει την κατηγορία, προκειμένου να παρακολουθήσει τη διεξαγωγή της πραγματογνωμοσύνης και να προβεί σε παρατηρήσεις. Το δικαίωμα του κατηγορουμένου και του υπόπτου σε διορισμό τεχνικού συμβούλου θεμελιώνεται στα άρ. 204 και 244 ΚΠΔ και τυχόν παραβίαση

των διατάξεων που καθορίζουν την ενάσκησή του από τα συγκεκριμένα πρόσωπα προκαλεί απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας. Ο τεχνικός σύμβουλος διορίζεται από κάποιον διάδικο, με αποτέλεσμα το έργο του να συνίσταται συνήθως στην υπεράσπιση των συμφερόντων του συγκεκριμένου διαδίκου. Οι τεχνικοί σύμβουλοι χαρακτηρίζονται συχνά «τεχνικοί συνήγοροι» των διαδίκων⁸.

Ως τεχνικοί σύμβουλοι διορίζονται πρόσωπα που διαθέτουν σχετικές με το ερευνώμενο αντικείμενο επιστημονικές ή τεχνικές γνώσεις, αρκεί να μη συντρέχει στο πρόσωπό τους κάποια περίπτωση που συνιστά κώλυμα διορισμού πραγματογνωμόνων. Ο διορισμός και το όνομα του τεχνικού συμβούλου γνωστοποιούνται εγγράφως στο δικαστήριο ή στον ανακριτή.

5. Η έγγραφη γνωστοποίηση των πραγματογνωμόνων ή της ανάθεσης διενέργειας πραγματογνωμοσύνης σε ειδικό εργαστήριο είναι υποχρεωτική, εκτός αν είναι επιβεβλημένη η άμεση διενέργειά της⁹ ή αν διεξάγεται προκαταρκτική πραγματογνωμοσύνη. Με τη γνωστοποίηση πρέπει να καλείται ο διάδικος να διορίσει, αν το επιθυμεί, τεχνικό σύμβουλο με δική του δαπάνη σε εύλογο χρόνο.

6. Με τον νέο ΚΠΔ διευρύνθηκε, στην ορθή κατεύθυνση, το πεδίο εφαρμογής της δυνατότητας διορισμού τεχνικού συμβούλου. Στα πρόσωπα που δικαιούνται να διορίσουν τεχνικό σύμβουλο έχει ενταχθεί ο ύποπτος και εκείνος που παρίσταται προς υποστήριξη της κατηγορίας. Επίσης, στα στάδια της προδικασίας που προβλέπεται η γνωστοποίηση του διορισμού πραγματογνωμόνων, έχει ενταχθεί πλέον η προκαταρκτική εξέταση και η προανάκριση. Πλέον κατοχυρώνεται το δικαίωμα διορισμού τεχνικού συμβούλου και όταν διενεργείται πραγματογνωμοσύνη για πλημμέλημα. Ακόμη και στις περιπτώσεις που δεν είναι υποχρεωτική η γνωστοποίηση διενέργειας πραγματογνωμοσύνης, δεν εμποδίζεται ο διορισμός τεχνικών συμβούλων¹⁰.

Όταν η πραγματογνωμοσύνη διενεργείται από τα προβλεπόμενα στο άρ. 184 ΚΠΔ εργαστήρια, ο ανακρίνων υποχρεούται να γνωστοποιήσει την ανάθεσή της, ενώ τυχόν παραβίαση της σχετικής υποχρέωσης ως προς τον κατηγορούμενο και τον ύποπτο προκαλεί απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας¹¹. Το δικαίωμα υποβολής αιτήματος εξαίρεσης των πραγματογνωμόνων και το δικαίωμα διορισμού τεχνικού συμβούλου, όπως αυτά έχουν διαμορφωθεί στον νέο ΚΠΔ, συμβάλλουν σημαντικά στον έλεγχο της πραγματογνωμοσύνης και στη διασφάλιση της πληρέστερης διάγνωσης της αλήθειας στην ποινική διαδικασία.

⁹ Βλ. ΓνωμΕισΑΠ 4/2018, ΠοινΧρ 2018, σ. 552 επ.

¹⁰ Βλ. ΑνάφΕισΑΠ (Εγκύκλιο) 12/2020, Αρμ 2020, σ. 2090 επ.

¹¹ Βλ. ΣυμβΠλημΑθ 732/2019, ΠοινΧρ 2019, σ. 310 επ., Θ. Δαλακούρα, Ο ΝΚΠΔ, 2020, σ. 165.

⁸ Βλ. Α. Καρρά, ΠΔΔ, 2020, σ. 402, ΑΠ 461/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

“Το δικαίωμα υποβολής αιτήματος εξαίρεσης των πραγματογνωμόνων και το δικαίωμα διορισμού τεχνικού συμβούλου, όπως αυτά έχουν διαμορφωθεί στον νέο ΚΠΔ, συμβάλλουν σημαντικά στον έλεγχο της πραγματογνωμοσύνης”

Περί διάκρισης της ευθύνης μεταξύ νομικού προσώπου και των μελών του. Ειδικότερες περιπτώσεις κάμψης της αυτοτέλει των νομικών προσώπων, ιδίως επί εξωχώριων εταιρειών.

Βασίλειος Χ. Αρβανίτης
Δικηγόρος, LL.M.

Βασική αρχή του δικαίου των νομικών προσώπων αποτελεί η περιουσιακή αυτοτέλεια του νομικού προσώπου έναντι των μελών του (αρχή του χωρισμού). Το δίκαιο των νομικών προσώπων βασίζεται ακριβώς στην αναγνώριση της χωριστής, σε σχέση με τα μέλη του, προσωπικότητας του νομικού προσώπου. Υπό αυτό το δεδομένο είναι σχεδόν ομόφωνη η νομολογία των ποινικών δικαστηρίων, ότι δεν νομιμοποιούνται ενεργητικά προς υποστήριξη της κατηγορίας τα μέλη των νομικών προσώπων για εγκλήματα κατά του νομικού προσώπου, αφού αυτά υφίστανται μόνο έμμεση ζημία. Αντίστοιχα, ούτε οι μέτοχοι των ανωνύμων εταιρειών φέρουν ευθύνη για τις πράξεις του νομικού προσώπου.

Η αρχή, όμως, αυτή του χωρισμού μεταξύ του νομικού προσώπου και των μελών του δεν είναι άκαμπτη, αλλά υπόκειται σε εξαιρέσεις. Στην παρούσα μελέτη εξετάζονται οι ακόλουθες δύο περιπτώσεις, στις οποίες το νομικό πρόσωπο παύει να διατηρεί το εταιρικό του πέπλο, είτε λόγω ακυρότητας της συστάσεως αυτού, είτε λόγω άρσης της νομικής αυτοτέλειάς του.

Α. Από τη διάταξη του άρθρου 10 Α.Κ. συνάγεται ότι τα νομικά πρόσωπα διέπονται ως προς την ίδρυση, τη νομική προσωπικότητα και την ικανότητα δικαίου από το δίκαιο της χώρας, όπου ασκείται η κεντρική διοίκηση αυτών, εκπορεύονται οι αποφάσεις και διαμορφώνεται η επιχειρηματική πολιτική της επιχείρησης (πραγματική έδρα)¹.

Αν, όμως, διαπιστωθεί ότι η πραγματική έδρα μίας εταιρείας βρίσκεται στην Ελλάδα, παρά το γεγονός ότι η καταστατική της έδρα είναι στην αλλοδαπή, και δεν έχουν τηρηθεί οι διατυπώσεις ιδρύσεως (συστάσεως και δημοσιεύσεως) που επιτάσσει το ελληνικό δίκαιο για τον συγκεκριμένο εταιρικό τύπο, η εν λόγω εταιρεία είναι άκυρη και λειτουργεί ως ομόρρυθμη εταιρεία "εν τοις πράγμασι", ενώ οι εταίροι αυτής ευθύνονται απεριορίστως και σε ολόκληρο με την εταιρεία σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 249 §1 και 258 § 3 του Ν. 4072/2012². Επίσης, τα μέλη της εταιρείας είναι αυτά που νομιμοποιούνται ενεργητικά, ως δικαιούμενοι κατά τον αστικό κώδικα σε αποζημίωση ή αποκατάσταση από το

εγκλημα και ως εκ τούτου δύνανται να στραφούν και κατά ετέρου μέλους και διαχειριστού αυτής³.

Τούτο, όμως, δεν ισχύει προκειμένου περί: α) εταιρειών των Η.Π.Α. συσταθεισών δυνάμει των νόμων και κανονισμών των Η.Π.Α., β) εταιρειών συσταθεισών σύμφωνα με τη νομοθεσία κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γ) ναυτιλιακών εταιρειών πλοιοκτητριών ή διαχειριστριών πλοίων υπό ελληνική σημαία, εξαιρουμένων των εταιρειών πλοιοκτητριών ή διαχειριστριών μόνον σκαφών αναψυχής, δ) ναυτιλιακών εταιρειών, μη πλοιοκτητριών ή διαχειριστριών πλοίων υπό ελληνική σημαία, εγκατεστημένων εντός της ημεδαπής δυνάμει αδείας χορηγούμενης δια κοινής αποφάσεως των Υπουργών Εθνικής Οικονομίας και Εμπορικής Ναυτιλίας, και ε) ναυτιλιακών εταιρειών πλοιοκτητριών ή διαχειριστριών πλοίων υπό ξένη σημαία, εφόσον τα πλοία αυτών διαχειρίζονται ή διαχειρίζοντο γραφεία ή υποκαταστήματα εταιρειών εγκατεστημένων εντός της ημεδαπής, δυνάμει όμοιας ως άνω (υπό στοιχείο δ') αδείας, υπό την ίδια εξαίρεση (άρθρα Ι του Ν. 791/1978 και 25 του Ν. 27/1975, όπως έχει αντικατασταθεί με το άρθρο 4 του Ν. 2234/1994 και ΙΙ Δ του Ν. 3816/2010), οι οποίες διέπονται ως προς τη σύσταση, τη νομική προσωπικότητα και την ικανότητα δικαίου από το δί-

καιο της χώρας, όπου ευρίσκεται η καταστατική έδρα αυτών, ανεξάρτητα από τον τόπο διεύθυνσης των εταιρικών τους υποθέσεων.

Οι ανωτέρω περιπτώσεις, ιδίως ως προς τις αλλοδαπές ναυτιλιακές εταιρείες αποτελούν εξαιρετικό δίκαιο κατ' απόκλιση του άρθρου 10 ΑΚ, ως ερμηνεύθηκε ανωτέρω, αφού ρητά συνδέουν την ικανότητα

“Η αρχή, όμως, αυτή του χωρισμού μεταξύ του νομικού προσώπου και των μελών του δεν είναι άκαμπτη, αλλά υπόκειται σε εξαιρέσεις.”

δικαίου αυτών στην Ελλάδα με το δίκαιο της χώρας της καταστατικής τους έδρας. Η θεσμοθέτηση των εξαιρετικών αυτών ρυθμίσεων έγινε για τη διαφύλαξη του κύρους των αλλοδαπών ναυτιλιακών εταιρειών⁴. Στις λοιπές, όμως, περιπτώσεις άκυρων εταιρειών οι εταίροι έχουν αυτοτελείς ποινικές αξιώσεις και ευθύνες για τις εταιρικές δράσεις.

Β. Ιδιαίτερο προβληματισμό, στο πλαίσιο της ποινικής δίκης, δημιουργεί η, υπό προϋποθέσεις, δυνατότητα άρσης της νομικής αυτοτέλει του νομικού προσώπου, ιδίως όταν υπάρχει ταύτιση της εταιρείας με τον βασικό μέτοχο. Αν και τούτο έχει γίνει δεκτό ουσιαστικά μόνο σε πολιτικές αποφάσεις⁵ και ιδίως επί εξωχώριων εταιρειών, σχετικές σκέψεις αποτυπώθηκαν στην υπ' αριθμ. 1779/2020 απόφαση του Πλημμελειοδικείου Αθηνών⁶, η οποία, κατά τη διερεύνηση της τέλεσης του αδική-

¹ ΑΠ 1699/2016 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

² ΑΠ 882/2020 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 2/2003 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1183/2019 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 201/2014 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 803/2010 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 812/2008 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

³ ΠεντΕφΠειρ 283/2004 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 882/2020 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1699/2016 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

⁴ 3420/2018 ΠΠΡ ΠΕΙΡ ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

⁵ ΑΠ (ΟΛΟΜ) 2/2013 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, 3420/2018 ΠΠΡ ΠΕΙΡ ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

⁶ ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

ματος της καταδολίευσης δανειστών (κατ' άρθρον 397 Π.Κ.), προέβη σε παραδοχές σχετικά με τη δυνατότητα άρσης της νομικής αυτοτέλειας του νομικού προσώπου.

Ερευνώμενο ζήτημα στην ως άνω απόφαση ήταν αν ο πλειοψηφών μέτοχος ανωνύμου εταιρείας, ο οποίος προέβη σε καταδολιευτική προσημείωση υποθήκης σε προσωπικό του ακίνητο, τέλεσε το αδίκημα του άρθρου 397 Π.Κ., παρά το γεγονός ότι οφειλέτρια ήταν η ανώνυμη εταιρεία. Το Δικαστήριο έκρινε αθώο τον κατηγορούμενο, αλλά διέλαβε στο σκεπτικό του ότι θα μπορούσε να αρθεί η νομική αυτοτέλεια του νομικού προσώπου και να φέρει ευθύνη ο βασικός μέτοχος για τη μεταβίβαση του προσωπικού του ακινήτου, αν είχαν αποδειχθεί συγκεκριμένα περιστατικά, όπως αυτά έχουν γίνει δεκτά από αποφάσεις των πολιτικών δικαστηρίων.

Η περιουσιακή αυτοτέλεια των νομικών προσώπων, η οποία είναι το βασικότερο στοιχείο της ιδιοσυστάσias τους, σύμφωνα και με τη διάταξη του άρθρου 70 ΑΚ, κατά την οποία οι δικαιοπραξίες που επιχείρησε μέσα στα όρια της εξουσίας του το όργανο διοίκησης του νομικού προσώπου υποχρεώνουν αυτό και μόνο, οδηγεί στο σαφή διαχωρισμό νομικού προσώπου και μελών του.

Ωστόσο, αυτός ο διαχωρισμός που δημιουργεί αυτοτελή νομικά κέντρα βουλήσεων και συμφερόντων μπορεί, κατά τις περιστάσεις, να μην είναι ανεκτός από το δίκαιο, ως καταστρατηγικός της ευθύτητας και ομαλότητας των συναλλαγών, είτε ευθέως με βάση ειδική διάταξη νόμου, είτε κατά την καλή πίστη και τα χρηστά συναλλακτικά ήθη (άρ. 281, 288, 200 ΑΚ), με αποτέλεσμα την ταύτιση νομικού προσώπου και μελών του, κάτι που αφορά ιδίως τα μονοπρόσωπα ή ολιγοπρόσωπα εταιρικά σχήματα.

Στην περίπτωση αυτή, γίνεται δεκτό ότι είναι δυνατή η άρση της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου και δημιουργείται αυτοτελής ευθύνη του κυριαρχούντος μετόχου έναντι των εταιρικών δανειστών ακριβώς εξαιτίας της καταχρηστικής χρησιμοποίησης της νομικής προσωπικότητας, ή, σύμφωνα με την αγγλοσαξονική θεωρία, την κάμψη (ή άρση) της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου (piercing ή lifting the corporate veil)⁷.

Οι προϋποθέσεις άρσης της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου αποτυπώθηκαν συστηματικά στην υπ' αριθμ. 2/2013 απόφαση της Ολομελείας του ΑΠ⁸, σύμφωνα με την οποία η αρχή της οικονομικής αυτοτέλειας και ευθύνης του νομικού προσώπου της εταιρείας έναντι των μετόχων ή των εταιρών της υποχωρεί όταν η επίκληση της διαφορετικής προσωπικότητάς της χρησιμεύει για να νομιμοποιηθεί αποτέλεσμα αντίθετο προς τους κανόνες της καλής πίστης, δηλαδή όταν οι

πράξεις της εταιρείας είναι στην πραγματικότητα πράξεις του κυρίαρχου μετόχου ή εταίρου της που σκόπιμα παραλλάσσονται ή αντιστρόφως, όταν οι πράξεις του φυσικού προσώπου συνεχονται με την εταιρεία από την οποία αθέμιτα επιχειρείται να αποκοπούν.

Όσο, λοιπόν, και αν οι θεωρίες περί κάμψης της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου δεν μπορούν ευκόλως να γίνουν αποδεκτές στο χώρο του ποινικού δικαίου, διότι οδηγούν σε ανεπίτρεπτη αλλαγή του φορέα του εννόμου αγαθού, εντούτοις, σε καταφανώς καταχρηστικές συμπεριφορές, όταν ο μοναδικός ή πλειοψηφών μέτοχος συναλλάσσεται με την εταιρεία (ιδίως σε εξωχώριες εταιρείες) χρησιμοποιώντας την ως παρένθετο πρόσωπο για την τέλεση αξιόποινων πράξεων, θα πρέπει υπό αυστηρές προϋποθέσεις να αίρεται το εταιρικό πέπλο και να του καταλογίζεται ποινική ευθύνη για πράξεις που άλλως θα ήταν ακαταδίκτες.

Γυναικοκτονία: Το αποκορύφωμα της έμφυλης βίας

Άννα Κασάπογλου

Διδάκτωρ Εγκληματολογίας ΔΠΘ,
Δικαστική Υπάλληλος Εισαγγελίας Πρωτοδικών Θεσσαλονίκης,
Μέλος Σ.Ε.Π. Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου

Η σχέση μεταξύ εγκλήματος κι εγκληματικότητας με το φύλο, την τάξη, την κοινωνική θέση των θυμάτων και οι πολιτικές που αντιμετωπίζουν τα θέματα αυτά, είναι ζητήματα που απασχόλησαν τη φεμινιστική θεωρία και αποτέλεσαν σημείο τομής φεμινισμού και Κριτικής Εγκληματολογίας¹. Στο πλαίσιο των φεμινιστικών θεωριών στους εγκληματολογικούς κόλπους, σχηματίστηκε ένα εύρος εργασιών που εστιάζει στις γυναίκες και τα κορίτσια ως θύματα εγκλημάτων, φέρνοντας στην επιφάνεια την καλυμμένη, πίσω από την ιδιωτικότητα, φύση τη βίας εναντίον των γυναικών².

Η έμφυλη αυτή βία αντανakλάται στις εκφάνσεις της πατριαρχικής κυριαρχίας³ και με όποιον τρόπο κι αν επιδεικνύεται ή για όποιον λόγο κι αν συμβαίνει παραπέμπει σε σχέσεις των οποίων συστατικό στοιχείο είναι η εξουσία⁴. Σ' ένα πατριαρχικό σύστημα η ανδρική κυριαρχία απαντάται σε όλα τα επίπεδα, από την οικογένεια μέχρι και την πολιτική, και η αρρενωπότητα είναι συνώνυμο της αυτονομίας, της επιθετικότητας και της ανταγωνιστικότητας, ενώ αντίθετα κάθε μορφής

⁷ ΠΠΡ ΠΕΙΡ 3420/2018 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΠΠΡ ΠΕΙΡ 3105/2007 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΠΠΡ ΠΕΙΡ 1299/1996, ΔΕΕ 1997, 170, ΠΠΡ ΠΕΙΡ 834/1989, ΕΝΔ 17, 302, βλ. αντί άλλων Ν. Ρόκας, Εμπορικές Εταιρίες, 9η έκδ., 2019, σελ. 391 επ. και τις εκεί παραπομπές σε πλούσια νομολογία και θεωρία.

⁸ ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹ Kerry Carrington, "Feminism and Critical Criminology: Confronting genealogies", in Kerry Carrington and Russel Hogg (eds), *Critical Criminology: Issues, debates, challenges*, Willan, Cullompton 2002, σ.114

² Στο ίδιο, σ.116

³ Judy El-Bushra and Eugenia Piza Lopez, "Gender-related violence: its scope and relevance", *Gender & Development* 1/2 (1993), σ. 1

⁴ Στο ίδιο, σ.238

θηλوكόττητα συνυποδηλώνει υποταγή και αδυναμία⁵. Μέσα σ' ένα τέτοιο σύστημα, λοιπόν, η βία μπορεί να λάβει πολλές μορφές επηρεάζοντας τις ζωές των γυναικών, αφού γυναίκες είναι η πλειονότητα των θυμάτων⁶, σε προσωπικό (σωματική και ψυχολογική κακοποίηση), οικογενειακό (το σπίτι ως το πιο επικίνδυνο μέρος για τις γυναίκες) και κοινωνικό (υψηλός βαθμός ανεκτικότητας της βίας των ανδρών) επίπεδο⁷.

Σύμφωνα με έρευνες με θέμα την ανθρωποκτονία⁸, το υψηλότερο ποσοστό των θυμάτων ανθρωποκτονιών είναι γυναίκες οι οποίες σκοτώνονται μέσα στο σπίτι τους, ενώ οι ανθρωποκτονίες εναντίον των ανδρών συμβαίνουν έξω από αυτό. Οι 17 γυναικοκτονίες που έχουν συμβεί στη χώρα μας μέσα στο τρέχον έτος επιβεβαιώνουν τα στοιχεία αυτά και έχουν αποτελέσει αφορμή για να ανοίξει δημόσια συζήτηση επί του θέματος όχι μόνο για ζητήματα εγκληματολογικού, αλλά και ευρύτερα κοινωνικού ενδιαφέροντος, τα οποία συχνά αναπαράγονται στον δημόσιο λόγο με όρους ποινικού ή ακόμα και εγκληματολογικού λαϊκισμού⁹.

“Οι γυναικοκτονίες δεν διαπράττονται σε ιδεολογικό ή πολιτικό κενό. Οι πατριαρχικές αξίες και αρχές είναι αυτές που στηρίζουν και προωθούν συγκεκριμένες αντιλήψεις”

Η γυναικοκτονία ως ιδέα καθιερώθηκε από το φεμινιστικό κίνημα με στόχο να αναδειχθούν οι πολιτικές προεκτάσεις της βίας κατά των γυναικών¹⁰. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας¹¹, η γυναικοκτονία είναι η δολοφονία μιας γυναίκας, και συνιστά το αποτέλεσμα μιας κακοποιητικής και βίαιης σχέσης που διαπράττεται από το νυν ή πρώην σύντροφό της. Η Αμερικανίδα φεμινίστρια Diana H.

Russell, η οποία είναι η πρωτεργάτρια της σύλληψης της ιδέας της γυναικοκτονίας, ήδη από το 1976 στο πρώτο Διεθνές Δικαστήριο για τα Εγκλήματα κατά των Γυναικών¹² την ορίζει ως «τη δολοφονία των γυναικών από τους άνδρες επειδή είναι γυναίκες», συμπληρώνοντας αργότερα πως πρόκειται για τη «μισογυνική δολοφονία γυναικών απ' τους άνδρες»¹³. Η επι-

θυμία των ανδρών για εξουσία, κυριαρχία και έλεγχο πάνω στις γυναίκες, το μίσος και οι σχέσεις ανισότητας υποδεικνύουν τα κίνητρα των γυναικοκτονιών¹⁴. Η Διακήρυξη της Βιέννης το 2012 κάνει σαφές ότι τα περιστατικά της γυναικοκτονίας αυξάνονται σε όλο τον κόσμο και συχνά παραμένουν ατιμώρητα, γεγονός το οποίο εντείνει την καθυστέρηση και την αδυναμία των γυναικών, περνώντας ένα λανθασμένο μήνυμα ότι η βία κατά των γυναικών είναι και αποδεκτή και αναπόφευκτη¹⁵.

Οι γυναικοκτονίες δεν διαπράττονται σε ιδεολογικό ή πολιτικό κενό. Οι πατριαρχικές αξίες και αρχές είναι αυτές που στηρίζουν και προωθούν συγκεκριμένες αντιλήψεις σχετικές με το φύλο προάγοντας την ανδρική ανωτερότητα. Στην πράξη αυτό σημαίνει πως δύο βασικά στοιχεία λειτουργούν προς αυτή την κατεύθυνση. Από τη μία πλευρά έχουμε τη δομική βάση της πατριαρχίας, η οποία έχει να κάνει με μια ιεραρχικά δομημένη κοινωνία, στην οποία οι άνδρες διαθέτουν περισσότερη εξουσία και προνόμια συγκριτικά με τις γυναίκες, και από την άλλη η βάση αυτή στηρίζεται ιδεολογικά στην αντίληψη ότι όποιος διαχωρισμός εις βάρος των γυναικών είναι κάτι το «ορθό», «φυσιολογικό» και «αναμενόμενο», αντίληψη την οποία ακόμη και οι γυναίκες έχουν σε κάποιο βαθμό εσωτερικεύσει ως αποδεκτή¹⁶.

Έτσι, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις εκείνες των γυναικοκτονιών όπου ο δράστης σύντροφος/σύζυγος, νυν ή πρώην, παρουσιάζεται με όρους «ψυχοπαθολογίας». Παρατηρείται με τον τρόπο αυτό ένας θεσμικός κι ακαδημαϊκός λόγος που ανακυκλώνει μια αιτιοκρατική προσέγγιση της γυναικοκτονίας, η οποία γίνεται αντιληπτή ως ένα ακόμη έγκλημα πάθους ή ζήλειας, αφού διεπράχθη από τον σύντροφο. Μάλιστα, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, στις περιπτώσεις εκείνες που έχουμε ενδοοικογενειακή βία που καταλήγει σε μια γυναικοκτονία, εάν ο δράστης είναι επιφανής πολίτης τα ΜΜΕ δίνουν περισσότερο χώρο και καλύπτουν σε διάρκεια το γεγονός¹⁷. Έτσι, δεν προκαλεί εντύπωση η ενασχόληση των μέσων με τα θέματα των γυναικοκτονιών υιοθετώντας πολύ συχνά μια στάση «victim-blaming». Αυτό σημαίνει ότι ο δημόσιος λόγος έμμεσα στρέφεται γύρω από το κατά πόσο το θύμα εξώθησε ή όχι τον δράστη στη δολοφονία και κατ' επέκταση κατά πόσο το «άξιζε» ή «δεν το άξιζε», σε σχέση πάντα με το πόσο καλά ανταποκρινόταν στις κοινωνικές προσδοκίες που πηγάζουν από το φύλο του¹⁸.

Επιπρόσθετα, μια γυναικοκτονία, πέρα από τη δολοφονία της γυναίκας καθαυτής, έχει ισχυρές επιπτώσεις και στους οικείους του περιβάλλοντός της. Οι γυναίκες πριν δολοφονηθούν υπήρξαν θύματα ενδοοικογενειακής βίας, και πιθανά τα παιδιά

⁵ Phil Scraton and Kathryn Chadwick, “The theoretical and political priorities of critical criminology”, in Tim Newburn (ed), *Key readings in Criminology*, Willan, Oxfordshire 2009, σσ.264-265

⁶ Εγκύκλιος ΕισΑΠ 12/2021

⁷ Scraton & Chadwick, ό.π. σσ.2-3

⁸ Ronald Blackburn, *The psychology of criminal conduct: Theory, research and practice*, Wiley, Chichester 1993, σσ.213-214

⁹ Ευτύχης Φυτράκης, «Ποινικός λαϊκισμός και (νέα) σωφρονιστική πολιτική», *Εγκληματολόγοι*, 9/2021, σσ.3-4

¹⁰ Magdalena Grzyb, Marceline Naudi and Chaime Marcuello-Servos, “Femicide definitions”, in Shalva Weil, Consuelo Corradi and Marceline Naudi (eds), *Femicide across Europe: Theory, research and prevention*, Policy Press, Bristol 2018, σ.21

¹¹ World Health Organization, «Understanding and addressing violence against women», 2012, <https://apps.who.int/iris/handle/10665/77432> (τ.π. 31.10.2021), σ.1

¹² Βρυξέλλες, 4-8 Μαρτίου 1976

¹³ Jill Radford and Diana H. Russel, *Femicide: The politics of woman killing*, Twayne, New York 1992, σ. xi

¹⁴ Grzyb, Naudi & Marcuello-Servos, ό.π. σ.20¹⁵ Εγκύκλιος ΕισΑΠ 12/2021

¹⁵ Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, «Vienna declaration on femicide», E/CN.15/2013/NGO/1, Vienna, 22-26 April 2013

¹⁶ Walter DeKeseredy, *Contemporary Critical Criminology*, Routledge, London 2011, σσ.29-30

¹⁷ John P. McKendy, “The class politics of domestic violence”, *The Journal of Sociology and Social Welfare* 24/3 (1997), σ.136

¹⁸ Carrington, “Feminism and Critical Criminology...”, σ.117

τους υπήρξαν μάρτυρες ή/και θύματα αυτής. Τα επιζώντα παιδιά γυναικών που έχουν δολοφονηθεί από τους συζύγους/ συντρόφους των επηρεάζονται σε βάθος χρόνου από τη γυναικοκτονία, καθώς η μητέρα έχει δολοφονηθεί από τον πατέρα και ο ίδιος βρίσκεται για χρόνια στη φυλακή, συνδυαστικά και με τον στιγματισμό της οικογένειας, κάτι που επηρεάζει καταλυτικά τη ζωή τους¹⁹.

Καταληκτικά, γίνεται εμφανές πως ο όρος «γυναικοκτονία» δεν είναι κάτι καινούριο και χρησιμοποιείται ανά τον κόσμο για να περιγράψει το φαινόμενο της σκόπιμης, εκ δόλου ανθρωποκτονίας με κίνητρα που ανάγονται στο φύλο του θύματος²⁰ και την άνιση σχέση εξουσίας που αναπτύσσεται ανάμεσα στα δύο φύλα, μέσα από αναπαραγωγή στερεοτύπων πατριαρχίας, βιολογικής και κοινωνικής κατωτερότητας των γυναικών και σε

¹⁹ Linda A. Lewandowski, Judith McFarlane, Jacquelyn C. Campbell, Faye Gary, and Cathleen Barenski, "He killed my mommy!": Murder or attempted murder of a child's mother, *Journal of Family Violence*, 19 (2004), pp.211-220

²⁰ WHO, ό.π. σ.1

ορισμένα πολιτισμικά περιβάλλοντα «ιδιοκτησιακής» σχέσης με τον σύζυγο. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι ο όρος «γυναικοκτονία» δεν είναι καινούριος, έχει ανοίξει μεγάλη συζήτηση γύρω από το αν πρέπει ή όχι να προστεθεί στον Ποινικό Κώδικα ως ξεχωριστό αδίκημα. Ως προς αυτό, είναι αξιοσημείωτο να αναφερθεί πως έπειτα από 13 γυναικοκτονίες σε λιγότερο από ένα έτος, μόλις πρόσφατα (3.11.2021) εξεδόθη εγκύκλιος του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου²¹ με θέμα την «ενδοοικογενειακή βία», όπου για πρώτη φορά γίνεται επίσημη αναφορά στον όρο «γυναικοκτονία» και στο γεγονός ότι «γίνεται λόγος για ανάγκη διακριτής τυποποιημένης ποινικής πρόβλεψης ή και για αναγωγή αυτής ως διακεκριμένης παραλλαγής της ανθρωποκτονίας του άρθρου 299 ΠΚ»²². Γίνεται, έτσι, αντιληπτό ότι η συζήτηση που ξεκίνησε γύρω από τις γυναικοκτονίες κινητοποίησε μια σειρά διαδικασιών, εν μέσω των οποίων βρισκόμαστε, και οι οποίες θα διαμορφώσουν τόσο την ποινική αντιμετώπιση, όσο και την αντεγκληματική πολιτική για τη γυναικοκτονία.

²¹ Εγκύκλιος ΕισΑΠ 12/2021

²² Στο ίδιο, σ.3

Άλλη μια «γυναικοκτονία» κατ' άρθρο 299 ΠΚ

Ευαγγελίνα Ι. Κιρμιζάκη
ΜΔΕ Ποινικών Επιστημών ΕΚΠΑ

Ηδη με τον Ν. 4855/2021 η ανθρωποκτονία εκ προθέσεως τιμωρείται αποκλειστικά με την ποινή της ισόβιας κάθειρξης. Υπάρχει, άραγε, λόγος θέσπισης ειδικής ρύθμισης αναφορικά με την ανθρωποκτονία γυναικών ώστε να περιγράφονται τα κίνητρα του δράστη; Το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων ορίζει τη «γυναικοκτονία» ως τη δολοφονία γυναικών και κοριτσιών εξαιτίας του φύλου τους, προβαίνοντας σε περαιτέρω εξειδίκευση του εν λόγω ορισμού μέσω περιπτώσιολογίας¹.

“Ορθώς επικρίνεται ο όρος «γυναικοκτονία», καθώς πρόκειται για ιδεολογική επινόηση που εισάγει μια διάκριση καθ' όλα περιττή για τη γυναίκα”

Η κρατούσα κοινωνική φρενίτιδα απαιτεί την ενσωμάτωση ενός ιδιώνυμου εγκλήματος στο δικαίό μας σύστημα προκειμένου να καταπολεμηθούν κατά το δυνατόν φαινόμενα έμφυλης βίας. Η αυστηροποίηση του εθνικού νομοθετικού πλαισίου έχει προταθεί να γίνει είτε α) εισάγοντας επιβαρυντική περίσταση απευθείας στο άρθρο 299 Π.Κ.,

είτε β) προσθέτοντας στο άρθρο 81Α του Π.Κ. τη διάκριση λόγω φύλου, είτε γ) με την ένταξη στο πλαίσιο της επιμέτρησης της ποινής στο άρθρο 79 Π.Κ. του παράγοντα της έμφυλης βίας, είτε ακόμη και δ) στερώντας από τον δράστη γυναικοκτονίας το κατ' αρχήν δικαίωμά του στην αναγνώριση ελαφρυντικών περιστάσεων. Εντούτοις, στόχευση του νομοθέτη δεν μπορεί να είναι ο περιστασιακός κατευνασμός της κοινής γνώμης και η υποταγή στο «κοινό περί δικαίου αίσθημα». Ο σεβασμός στις συλλογικές προτεραιότητες δεν μπορεί να επιβληθεί μόνον από τη νομοθεσία, αλλά είναι πρωτίστως θέμα παιδείας, καλλιέργειας πεποιθήσεων κι αναγνώρισης των κοινωνικών ρόλων. Εναποθέτουμε τις ελπίδες μας στην ποινική καταστολή έναντι της πρόληψης, καθώς ο δρόμος της εκπαίδευσης μάς φαίνεται πιο δύσβατος και απαιτητικός.

Ακούμε και διαβάζουμε συνεχώς ότι «τη σκότωσε επειδή ήταν γυναίκα», «τη θεωρούσε κτήμα του», «άλλη μια γυναικοκτονία», «18 γυναικοκτονίες», «είναι γυναικοκτονία και όχι ανθρωποκτονία». Έχουμε επιδοθεί σε debate λέξεων με επίκεντρο τη γυναίκα, ενώ αντικείμενο συζήτησης θα έπρεπε να είναι πρωτίστως ο δράστης και πώς θα αποτραπεί η οιαδήποτε κακοποιητική συμπεριφορά του, όχι πώς θα τιμωρηθεί αυτή. Τα ειδικά εγκλήματα ήταν και είναι πλείστα, και δεν εντοπίζεται δικαίωμα κενό ως προς την νομική τους αντιμετώπιση αλλά απουσία μέτρων πρόληψης και αναμόρφωσης των κοινωνικών αντιλήψεων σχετικά με τη θέση της γυναίκας. Ακόμη και στο άρθρο 81Α ΠΚ περιλαμβάνονται ως μορφές διάκρισης η ταυτότητα και τα χαρακτηριστικά φύλου. Δεν είναι άλλη μία «γυναικοκτονία», είναι άλλος ένας «δολοφόνος» ο οποίος πιθανόν έχει ανατραφεί σε βίαιο περιβάλλον, δεν έχει σπάσει την αλυσίδα αναχρονιστικών πεποιθήσεων και αντιπροσωπεύει ένα μοντέλο μισογυνισμού που δεν χωρεί στον σύγχρονο δυτικό κόσμο.

¹ <https://eige.europa.eu/el/taxonomy/term/1128>

Οφείλουμε να αναρωτηθούμε αν όντως αυξήθηκαν δραματικά και ραγδαία τα θανατηφόρα περιστατικά βίας σε βάρος γυναικών, αν τώρα προσελκύουν περισσότερο τον παντοδύναμο προβολέα της δημοσιότητας, ή αν έφτασε το momentum να τους δώσουμε την πρέπουσα σημασία καθώς έχουν πια ωριμάσει οι συνθήκες για κάτι τέτοιο. Η ευρεία, πλέον, χρήση του όρου «γυναικοκτονία» φαίνεται να αντικατοπτρίζει τον σύγχρονο κοινωνικό παλμό. Ανοίγει εκ νέου ο δημόσιος διάλογος για την ύπαρξη πατριαρχικών αντιλήψεων που τελικά δεν έχουν εξαλειφθεί στον βαθμό που θεωρούσαμε ότι έχει συμβεί. Παράλληλα δεν θα πρέπει να παραγνωρίζουμε την πρόοδο του δυτικού πολιτισμού προς την κατεύθυνση της ισότητας των φύλων αλλά και τις ηρωικές μορφές γυναικών που διεκδίκησαν στο παρελθόν ή διεκδικούν σήμερα την κατάργηση κάθε μορφής διάκρισης λόγω του φύλου τους. Απέναντι στις τελευταίες έχουμε καθήκον να μην τις ονοματίζουμε επισήμως και θεσμικά «θύματα», καθώς κάτι τέτοιο συνιστά οπισθοδρόμηση και όχι πρόοδο.

Ορθώς επικρίνεται ο όρος «γυναικοκτονία», καθώς πρόκειται για ιδεολογική επιπόνηση που εισάγει μια διάκριση καθ' όλα περιττή για τη γυναίκα, υποδηλώνοντας γι' άλλη μια φορά ότι αποτελεί το ασθενές φύλο. Η Ιταλίδα δημοσιογράφος και συγγραφέας Λάουρα ντε Λούκα, λαμβάνοντας μια ακραία και επαναστατική θέση—αλλά πάντα πιστή σε φεμινιστικές αντιλήψεις— δηλώνει ότι: «ως γυναίκα ντρέπομαι γιατί μας κάνουν να φαινόμαστε όλες ηλίθιες, αδέξιες, χειραγωγήσιμες, σαν τα στρατιωτάκια μιας δικτατορίας που είναι μεταμφιεσμένη σε δημοκρατία»². Δεν αμφισβητώ ότι η πατριαρχική κουλτούρα εξακολουθεί να είναι σιωπηρά παρούσα. Οι λεγόμενες «γυναικοκτονίες» συνιστούν αποδείξεις της ύπαρξης μοτίβου κακοποιητικών συντρόφων, που δεν διστάζουν να βιάσουν τα χέρια τους με το αίμα γυναικών τις οποίες έχουν απόλυτα αντικειμενοποιήσει ως ιδιοκτησία τους. Ωστόσο, έχουμε αναγάγει σε νέα μορφή εγκλήματος την ανθρωποκτονία της γυναίκας—συντρόφου, ενώ στην πραγματικότητα σχετικά περιστατικά ακραίας έμφυλης βίας θα έπρεπε να αποτελούν αντικείμενο εγκληματολογικών ερευνών προς εξαγωγή στατιστικών δεδομένων.

Η Κύπρος φιλοδοξεί να είναι η πρώτη ευρωπαϊκή χώρα που θα νομοθετήσει για το αδίκημα της γυναικοκτονίας, καθώς κατόπιν προτάσεως της βουλευτού Αννίτας Δημητρίου εισάγεται στον Ποινικό Κώδικα ως ιδιώνυμο έγκλημα. Με την πρόταση νόμου δεν διαφοροποιείται η ποινή που επισύρει σήμερα το αδίκημα της ανθρωποκτονίας, αλλά θα διευκολύνεται η Αστυνομία να ταξινομεί τις υποθέσεις που αφορούν δολοφονίες γυναικών ως αποτέλεσμα άσκησης βίας από ερωτικό

σύντροφο, βασανισμού, μισογυνισμού και άσκησης ενδοοικογενειακής βίας. Προ της ανωτέρω πρωτοβουλίας, ο όρος αυτός χρησιμοποιείτο στο νομικό σύστημα χωρών της Λατινικής Αμερικής, όπως είναι η Αργεντινή, η Κόστα Ρίκα, το Ελ Σαλβαδόρ, η Γουατεμάλα, το Μεξικό, η Δομινικανή Δημοκρατία, ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο «Νόμος Γαβριέλα» που θεσπίστηκε το έτος 2020 στη Χιλή.

Περαιτέρω, η Ευρωπαϊκή Ένωση συμμετέχει στην πρωτοβουλία «Spotlight» των Ηνωμένων Εθνών, η οποία αφορά τον τερματισμό των γυναικοκτονιών³ με προτεραιότητα τη Λατινική Αμερική, ενώ υπάρχει και το παρατηρητήριο «Femicide Across Europe» που εξετάζει το ζήτημα των γυναικοκτονιών. Στο ίδιο πλαίσιο, η «Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας» (Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης)⁴, την οποία έχει κυρώσει και η Ελλάδα με τον Ν. 4531/2018, επιβάλλει στα κράτη μέλη τη λήψη ειδικών μέτρων για την πρόληψη, την ευαισθητοποίηση, την εκπαίδευση, την ενημέρωση, την καταγραφή και την τήρηση στατιστικών που αφορούν τις γυναικοκτονίες, ενώ το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ζητά να συμπεριληφθεί η βία κατά των γυναικών στην λίστα των αναγνωρισμένων εγκλημάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Θα ήταν σκόπιμο να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί στη συγκριτική επισκόπηση των νομικών συστημάτων των ευρωπαϊκών χωρών σε σχέση με χώρες όπως λ.χ. η Χιλή, ειδικά αναφορικά με τη θέση της γυναίκας. Η αξιόποινη συμπεριφορά της αφαίρεσης ζωής προβλέπεται στον Ποινικό μας Κώδικα στο άρθρο 299 ΠΚ και απειλείται με τη μέγιστη των ποινών. Το ίδιο ισχύει σε κάθε ευνομούμενο κράτος και καμία ευρωπαϊκή χώρα (πλην της Κύπρου) δεν φαίνεται να κινείται προς τη νομοθέτηση του όρου «γυναικοκτονία», καθώς κάτι τέτοιο θα είχε αποκλειστικά συμβολικό χαρακτήρα. Ακόμη και η απεύθυνση οδηγίων εκ μέρους των ευρωπαϊκών οργάνων προς τα κράτη μέλη αλλά και πρόσφατα η Εγκύκλιος του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου Β. Πλιώτα προς τους συναδέλφους του δεν τάσσονται υπέρ της νομοθέτησης ενός αδόκιμου όρου, αλλά υπέρ της δημιουργίας ενός δικτύου προστασίας των θυμάτων έμφυλης βίας μέσω της παιδείας, της ενημέρωσης, της δημιουργίας δομών αρωγής των θυμάτων, της δημιουργίας συμβουλευτικών θεραπευτικών προγραμμάτων για τους δράστες και της άμεσης και ανεμπόδιστης πρόσβασης στην δικαιοσύνη, ακόμη και κατά προτεραιότητα. Σε κάθε περίπτωση η καταστολή έπεται της πρόληψης, η οποία δεν δύναται να διασφαλιστεί μέσω της εισαγωγής στον ποινικό μας κώδικα του όρου «γυναικοκτονία».

³ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_18_5906

⁴ <https://www.europarl.europa.eu/news/el/pressroom/2019/12/IPR67113/sumvasi-konstantinoupolis-ola-ta-krati-meli-na-tin-epikurosoun-amesa>

² <https://www.respublica.gr/2021/12/post/laura-de-luca/>

novacriminalia

Περιοδική Έκδοση της Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων

Διεύθυνση: Η. Αναγνωστόπουλος

Συντακτική Επιτροπή: Ι. Αναστασοπούλου, Ν. Βιτώρος, Π. Κουρελέας, Π. Πανταζής, Β. Πετρόπουλος

Καλλιτεχνική επιμέλεια, σελιδοποίηση: Ίνα Μελέγκογλου

© Ένωση Ελλήνων Ποινικολόγων

Εμμανουήλ Μπενάκη 24, 106 78 Αθήνα

T.: 210 3820125, 6944506619

F.: 210 3820112

E-mail: hcba@otenet.gr

<http://www.hcba.gr>

